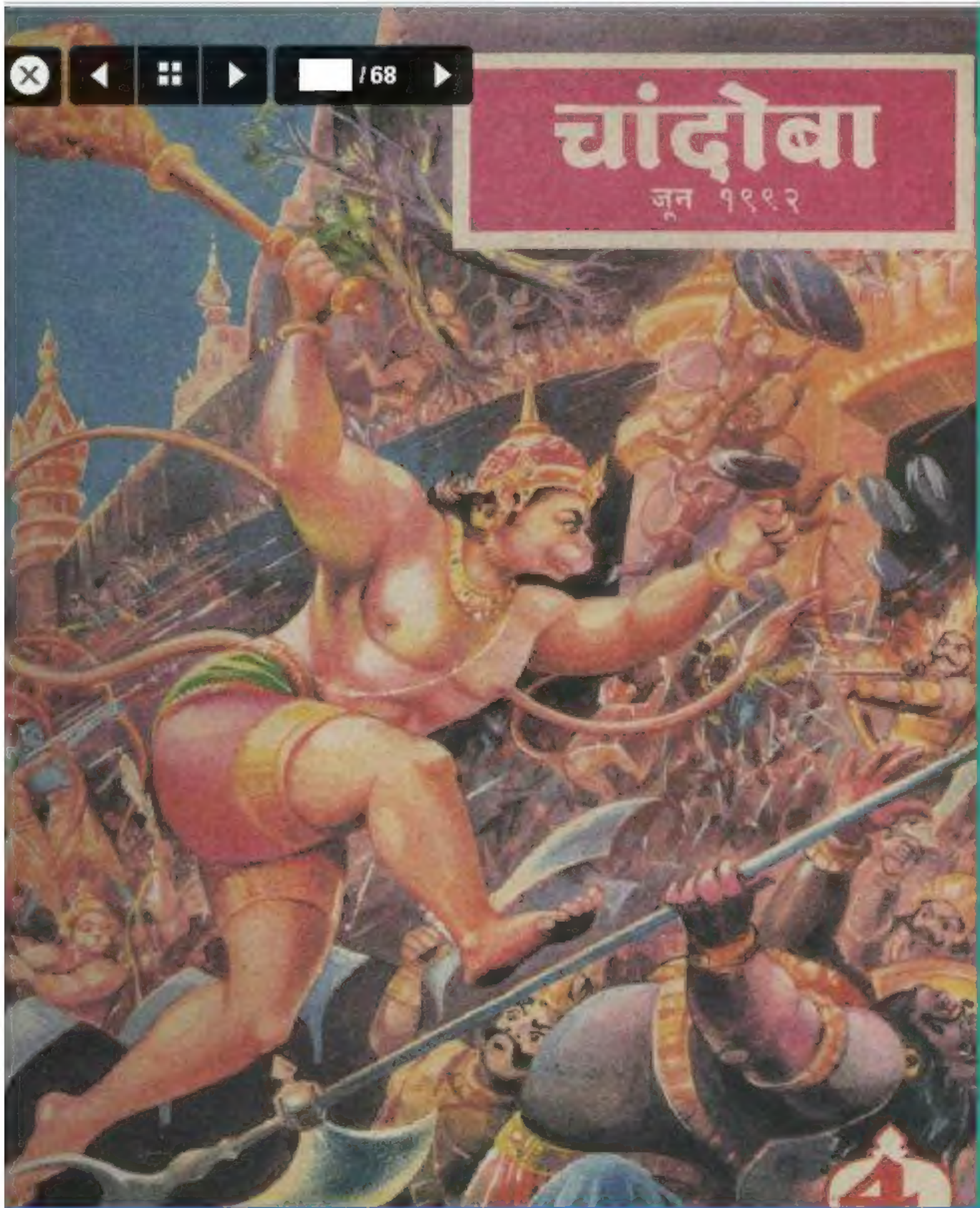

चांदोबा

जून १९९२

दूर देशी असलेल्या जेवळच्या व प्रिय व्यक्तीला
हमखास आवडेल अशा भेटीबाबत तुम्ही विचार करीत आहात ?

चांदोबा

त्याच्या पसंतीच्या भाषेतील भाषिक त्याच्या हल्ली छ।
असामी, बंगाली, इंग्रजी, गुजराती, हिन्दी, कानडी,
मलयाळी, मराठी, ओरिया, संस्कृत, तमिळ व तेलुगू
-आणि आपल्या हूरच्या घरी स्वगृही असल्याचा आनंद त्याला लुटू छ।
वाचक घेवो

ऑस्ट्रेलिया, जपान, मलेशिया व थॉलंडा

समुद्री मार्ग 105.00 हवाई मार्ग 216.00

क्रान्त, तिमोर, यु. के., यु. एस्. ए. पश्चिम जर्मनी व अन्य देश

समुद्री मार्ग 111.00 हवाई मार्ग 216.00

तुमची रक्कम विमोड ग्रुप्ट या मनि-अर्डर द्वारा बन्दाबाबा प्रवाजाकडे पाठवा

संपर्कस्थान मॅनेजर बन्दाबाबा पब्लिकेशन

बन्दाबाबा बिल्डिंग इन्फर्न्स मद्रास-६०००२६

विश्व - बाली

साल्वडॉर मध्ये शांति

गृह-युद्ध संपले नि देशाला

शांति प्रस्थापित झाली

म्हणजे अतिशय समाधान

वाटते नाही? मध्य

अमेरिकेतील प्रवास-

त्ताक राज्य एल् साल्व-

डॉर मध्ये सध्या अशी शांति

स्थापित झाली आहे. मोली

बारा वर्षे तेथील भिडतरी

वागन व राज्य पक्षाचे गोरिला

यांच्यात गृह-युद्ध चालू होतं. या युद्धात

७५,००० लोकांना आपल्या प्राणांना

मुकाब लायले.

सुमारे २५० वर्षांपूर्वी स्पेनच्या रहिवा-

शांनी येथे वेळीस स्थानीय अजटेक

जनतेवर विजय मिळवला व तेथे स्पेनचे

राज्य सुरू झाले. नंतर म्कोनिमाच्या

सत्ताकाला पद्धत्या दशाकाल स्पेनचे

आसन कोलमडून पडले आणि अशा

रीतीने सन १८२३ मध्ये 'सेंट्रल

अमेरिकन फेडरेशन'चे राज्य सुरू झाले.

या फेडरेशन मध्ये स्वाटेमाला, होंडुरस,

निकारागुआ, कोस्टारिका ही राज्ये सामिल

होती.

हे फेडरेशन फक्त १५ वर्षे टिकून

राहिले ते संपुष्टात आल्यानंतर तीन

वर्षांनी म्हणजे १८३८ मध्ये एल् साल्वडॉर

या स्वतंत्र गणराज्याचा उदय झाला.

येथील लोकांचा शेतीवासी हा मुख्य

व्यवसाय आहे, पण सर्व

शेते संपन्न जमीनदारांच्या

ताब्यात असत. ते ग्रामिक

संतकान्हांकडून अधिका-

धिक रक्कम वसूल

करीत. डॉक्टर वचोवून

अधिक एका स्वतंत्र राष्ट्रात

राहिलेल्या जनतेत हळू हळू

जामुनि निर्माण झाली. साल्व-

डॉर मधील लोक भीठछा संस्थेने

होंडुरस मध्ये प्रवासासाठी जाऊ लागले.

यामुळे या दोन देशात तणाव वाढू

लागला. सन १९७० मध्ये जागतिक फुटबॉल

सामन्यात साल्वडॉरने होंडुरसला हरवले,

तेव्हापासून या तणावाने युद्धाचे स्वरूप

ग्रहण केले.

सन १९७२ मध्ये जनरल कार्लोस

रोमेरो यांची अध्यक्षपदी दिवज झाली.

त्यांच्या कुटिल नीतीमुळे जांतरिक

अवांति वाढली आणि गोरिला-गट निर्माण

होऊ लागले. त्यांनी पळवा-पळवी व

हत्याकांड सुरू केले. सन १९८० मध्ये

सुरक्षित प्रभुत्व धर्माप्यक्षांची जेव्हा राज-

धानी यान् साल्वडॉर येथे हत्या घाली

तेव्हा देशात गृह-युद्ध झाले.

याच वर्षी जोस रुवाट अध्यक्ष बनले.

पण निवडणुकीच्या जाहिरनाम्यात दिलेली

आश्वासने ते पूर्ण करू शकले नाहीत व

तत्पर ते आजारी होऊ पडले. यामुळे

हिसाबारास जत आला. बोवटी त्यांनी आपल्या अल्पक-पदाचा राजीनामा दिला. नंतर सन १९८९ मधे आल्फ्रेडो क्रिस्टि-यानी यांची अव्यक्त म्हणून निवड झाली. त्याच्या प्रयत्नांमुळे संयुक्त राष्ट्र-संघाने शांततेच्या वाटाघाटी केल्या आणि दोन वर्षांनंतर त्याचे फळ प्रत्यक्ष दिसू लागले. गेल्या १६ जानेवारीला साल्वडॉर सरकारने बायपझीय फराबुंदो मार्टी नॅशनल लिबरेशन फोर्चा उध्दळाशी एक लहू घडवून आणला, त्यामुळे शांततेचे एक नवे पर्व सुरू झाले. या तहाची अंमलबजावणी १ फेब्रुवारीला सुरू झाली. तहावर सहा करते वेळी संयुक्त

राष्ट्रसंघाचे महासचिव डॉ. बुत्रोस बाली सहचर म्हणाले—“एल् साल्वडॉर नवीन लांबलचक बांधाची रात्र कातर संपुष्टात आली आहे.” गोरीला सेना मागे वेणे, गैर-वनाची संख्या कमी करणे, जमिनी-बाबत तडजोड करणे व न्याय नि निवडणुकांच्या पद्धतीत सुधारणा करणे—हे या तहातील काही मुख्य अंश आहेत. हे उध्वादी मेक्सिकोहून जेव्हा आपल्या मायदेशी परत आले, तेव्हा त्यांचे प्रचंड स्वागत झाले. सरकारी नेत्यांनी ‘आमचे देशचार्सी’ असा त्यांच्याबद्दल उल्लेख केला.

निर्वासची मोक्षप्राप्ति

खूप जुनी गोष्ट आहे. एका घनदाट राणीट मुनि रहात असे. थोड्याशा चुकीवरून कोणालाही तो मागचा-पुढचा विचार न करता कडक शाप देई. त्याचा शाप मबलेली अनेक माणसे हल-हपेष्टा सोमत जीवन जगत.

एका अश्वेय सुवीय गावाच्या राजावर एकावून निर्वासित त्याला 'तू राक्षस होशील' असा शाप दिला. सुवीय तानडतीन राक्षस बनला आणि लोकांना शाप देऊ लागला. आपल्या राज्यातील अनेकांना त्याने ठार मारले, अनेकांना लाकून टाकले. राज्यातील कोवळ्या पुलावर त्याचे फार प्रेम. अनेक गोजि-त्वाणी युळे त्याच्या भुकेला बळी पडली. राक्षसाच्या या अत्याचारांपासून प्रजेचे रक्षण करणारे कोणी नव्हते.

सुवीयच्या मंत्र्याचे नाव होते मुकाम. त्याला जेव्हा सुदीपवर नुदरलेला प्रसंग कळला, तेव्हा तो स्वतः निर्वास मुनीकडे गेला आणि त्याने विनवळ—“महाराजा, सुदीप एक फार चांगला राजा आहे. आपल्या शापांमुळे तो राक्षस बनून जनतेला त्रास देऊ लागलाय. सुदीपच्या स्वतःच्या अपराधासाठी इतक्या तात्का लाकांना शाप व्हावा हे कितपत उचित आहे महाराजा? या राक्षसाच्या अननित क्रूर्यांनी सारी जनता वस्त होऊन गेली आहे. राणीन काय पण विवशा-इच्छा घुडा हा सगळ कोवळ्या मुलांना पळवून त्यांचा कडशा पाडतो. असे किती दिवस वाळू राहणार? आपण कृपा उवाप सांगून आप्तावर दया करावी. आपणा शिवाय आज प्रजेचा त्रास कोणी नाही. म्हणून मी मुद्दाम आपणाम शांतीना करण्यासाठी

श्रीफि हयें

केवळ निमित्तमात्र आहे. तुला मला जन्म सर्वांनाच चालवणारा तो तर चर झसलेला आहे."

"महाराजा, आपलं बोलणं अगदी शंभर टक्के खरं आहे. पण जाता या देशातल्या जनतेचा कर्मफळ भोगण्याचा काळ संपत चालला, जन्म माझं आपणाकडे येणं हे त्यासाठीच वसावं-वसही असू शकेल ना! आपण सर्वशक्तिमान् आहात, मला काही निवारण उपाय सांगा ना!" सुकामने मुनीला विनवले.

शंभरी निवास म्हणाला-"तुला पाहून जाता मला तुझी इया येत आहे; म्हणून तुला एक रहस्य सांगतो मी. इथून एक पोजन अंतरावर एक कालीमन्दिर आहे. त्या मन्दिरातली काली-मूर्ति महा-भयानक आहे. तू तिच्यासमोर उभा राहून आपल्या शरीराचा तुला सर्वांत आवडणारा भाग अर्पण केलास तर तुझी इच्छा नक्की पूर्ण होईल."

मुनीला धन्यवाद देऊन सुकाम काली-मन्दिराकडे निघाला. खूप कष्ट सहन करून तो तेथे पोचला. समोरची मूर्ति थलतीच उभ होती तरीही न भीता सुकाम बोलू लागला-"माते, माझ्यावर दया कर. या देशाच्या राजा सुदीपला जाता तुला कळल की, मी या प्रकरणात

आपल्या शरीराचं मला अत्यन्त प्रिय असणारं मस्तक तुला अर्पण करीत आहे. राज्यातील जनतेचे हाक जाता माझ्याने पहावंत नाहीत. या राक्षसाने राज्यभर उच्छाद मांडला आहे. मुनी निवासाने मला तुझ्याकडे पाठवले आहे." इतके बोलून त्याने आपले डोके उडवण्यासाठी तलवार उचलली.

इतक्यात तेथे एक बद्धमूत प्रकाश दिसू लागला. ते तेज सहन न होऊन सुकामने डोळे मिटून घेतले. लगेच त्याला शब्द ऐकू आले-"हे मानवा! तुझी भक्ति आणि वाढस यागुले मी प्रसन्न झाले आहे. तू नावस्तीच राजधानीला परत आ जन्म सर्वांना समजेल अशी एक हजार

पानांची गोष्ट लिही. ती अशी असावी की एकदा नाचायला जेतली की मघे थांबूच नये असं वाटाय. नंतर ती तू राजा सुदीपला वाचून दाखव. त्याला नक्की पूर्वरूप व शक्ती परत मिळेल."

सुकाम धावतून म्हणाला-"माते, मी राजधानीवद्दलच खूपसे ग्रन्थ वाचले आहेत. प्रजेच्या उपयोगासंबंधीच्या अनेक शास्त्रांचं अध्ययन केले. वेळ आली तर उपयोगी पडावं म्हणून कोडसं वैद्यकही शिकून घेतलं. पण साहित्याची मात्र मला आवड नाही. एकाच काव्यसुद्धा मी आता-पर्यंत कधी वाचल नाही. कधी कोणी ऐकवू म्हटलं, तरी ऐकण्याचा मला कटाळा आहे. असला आशी मी, गोष्ट कधी

आली आहे. आपण इया न केले तर विचारल्या जनतेने कोडे जावे, काय कराने?"

सन्मार्गकडे कळणाऱ्या बुद्धिस्थान टाकत निवर्तिस म्हणाला-"एके काळी ब्रह्मदेवा-कडून वर प्राप्त करून घेऊन नव्हते का बरेचसे राक्षस जनतेला उपद्रव देत? याचा अर्थ काय असा होतो का, कि ब्रह्मदेवाने त्या चुका केल्या? जनतेला जेव्हा जेव्हा आपल्या कर्मांचो फळ भोगायची वेळ आली, तेव्हा तेव्हा देवाने राक्षसांना असे वर दिले. त्याचप्रमाणे ऋषि-मुनि मानवाना शाप देतात तेव्हा जाता तुला कळल की, मी या प्रकरणात

लिहू घकेत?" तेव्हा जे मला जमणार नाही असे काम का करायला सांगतेस? मी करू शकून असे काही काम मला सांग. मी ते मनोभावे करीन. माझे प्राण ही अर्पण करायची माझी तयारी आहे. डोळ मिटूनच सुकामने विचारले.

ऐकयला लागले, तर ऐकतच रहावे असे बोलू तर शकतोस ना तू? मग तेच बोलणं जरा बऱ्या रूपात लिहून काढ. तुम्ही गोष्ट ऐकून सर्व वयाची माणसं खूब होतील. त्या कथे द्वारेच लोकांचा चाप मिटेल. हे माझे वरदानच मानू अन् सांगितल्याप्रमाणे कर. सुकामला आज्ञा ऐकू आली.

मन्त्री राजधानीला परत आला. रात्रदिवस कष्ट करून त्याने एक गीष्ट लिहिले. एका महिन्यात हजार पानांची गोष्ट तयार झाली. नंतर तो ग्रंथ घेऊन भुवनेश्वरी सुदीप राजाच्या बोधार्थ निघाला. राजास रूपातला सुदीप सुकामच्या दिशेने पुढे येऊ लागताच सुकामने ग्रंथ उचलून वाचावला सुकनात केली. सुदीप मूर्तिवत् उभा राहून ऐकू लागला. एकाच बैठकीत तो पूर्ण ग्रंथ सुकामने वाचून काढला आणि सुदीपने ऐकला.

सुकामने शेवटचे पाठ वाचून पूर्ण केल्याबरोबर राजाच्या जागी राजा सुदीप दिवू लागला. अद्भुत तेजाने झळकत तो स्मित करीत उभा होता.

नंतर मन्त्री व राजा राजवाड्यात गेले. सुदीप मन्त्र्याला म्हणाला—"तुझा ग्रंथ खरोबरच मोठा अजब आहे! असेच ग्रंथ लिहून तू आम्हाला रिझवत रहा यापुढे."

मन्त्री म्हणाला—"महाराज! ग्रंथलेखन हे काही मला जमणारं काम नव्हते! आपणाला आपमुखत करण्यापुरतोच हा ग्रंथ मी लिहिला. माझे यापुढचे आपण आपला मंत्री म्हणूनच जावं अशी माझी इच्छा आहे. जसे ग्रंथ लिहायला आपण जाणकी कोणाला तरी सांगताने महाराज!"

राज्याशासनाच्या कामातच मन्त्र्याच्या अधिक वेळाची गरज आहे, हे ओळखून राजाने मन्त्रलेखनाचे काम बरबारी कमी-परिहारावर सोपवले.

मन्त्र्याचा ग्रंथ वाचून दरबारी कवि-पंडित म्हणाले—"महाराज, आम्हीच काय, पण सरस्वतीचा कोणीही उपासक असला ग्रंथ लिहायला तयार होणार नाही."

हे ऐकून सुदीप राजा राजावला. सुकामच्या मन्त्र्याच्या हजारो प्रति छापवून त्याने त्या प्रजेत वाटल्या. इतकेच नव्हे तर, असा ग्रंथ लिहिणाराला त्याने दहा हजार सुवर्णमुद्रांचे परिशोधक जाहीर केले.

कोणीही साहित्यप्रेमी त्या दहा हजार मुद्रांच्या लोभात पडला नाही. परंतु,

उगीच पुस्तकांच्या-लिहण्याच्या गप्पा करणारे पुढे सरसावले व हुटू-हुटू असे अनेक ग्रंथ तयार झाले. लोक असले ग्रंथ पसंत करू लागले, लिहिणारांना पैसा व तानपारांना मनोरंजन प्राप्त होऊ लागले.

अशा तऱ्हेने काही दिवस गेले. त्या देशात लक्षां विद्वान कवि-पंडितांना मान उरला नाही. ते सर्वजण एकत्रित होऊन दराच वेळ चर्चा करीत राहिले. या समस्यांचे कारण व उत्तरही निर्वास मूर्तीच सांगू शकतील असा त्यांनी निर्णय घेतला.

सुकामचा ग्रंथ घेऊन ते सर्वजण महामुनि निवासकडे गेले. त्यावेळी ध्यान-मुद्रांच्या लोभात पडला नाही. परंतु,

झाला, पण त्याला मुळीमुद्धा राग आला नाही. डोळे उघडून प्रसन्न चेहेऱ्याने त्यांनी विचारपूस केली. मंतर मुकामचा ग्रन्थ हाती घेऊन आपल्या दिव्यदृष्टीने त्यात काय भजकूर असावा, ते त्यांनी जाणले. नंतर मुनि म्हणाले-“साहित्यवेत्त्यांनी, तुमच्या आगमनामुळे बरेच दिवस बाध्या मनात असलेली शका दूर झाली. मी मोक्ष मिळवण्यासाठी कित्येक वर्षांपासून तप करत होतो, परंतु मी कोद्याचा त्याग करू शकलो नाही, अन् त्यामुळेच मला मोक्षही मिळत नव्हता. कोषामुळे मी काही लोकांना शाप देत आहे आणि त्यामुळे त्यांना आपले कर्मफळ भोगायला जायत नसे. पण काही काळापासून माझा कोष शान्त झाला आहे. अम का घडलं हे मात्र मला कळेल. जाता मला कळेल की कारण आहे हा ग्रन्थ !”

“ते कसं काय महामुनि ? कृपा करून सांगाल आम्हाला ?” एका पण्डिताने आश्चर्याने विचारलं.

गालात हसत मुनि म्हणाला-“मुम्ही पंडित आहात, जास्त नाही तुम्हाला सांगायची गरज नाही. मुकामचा ग्रन्थ वाचण म्हणजे राक्षसांच्याही लायकीच काम नव्हे. त्यामुळेच हा नेकार राक्ष बाचत मुदीप राजाचं राक्षसरूप समाप्त झालं. या देशातल्या लोकांना आपलं कर्मफळ भोगण्यासाठी जाता माझ्या शापांची गरज राहिली नाही. त्यांनी हे ग्रन्थ वाचलं की पुरे ! यापुढे ऋषिमुनि व देवांचे शाप या जगात असणार नाहीत, त्या जागी हे ग्रन्थ पुरेसे आहेत.”

त्याच क्षणी आकाशातून एक दिव्य विमान तेथे उतरले अन् त्यात बसलेल्या देवदूतांनी निव्वीस मुनीला हाताला धरून त्या विमानात बसवले. जाता जाता मुनि त्या कवि-पंडितांना म्हणाला-“या ग्रन्थामुळेच माझं कर्मफळ समाप्त झालं अन् मला मोक्ष मिळाला. रामराम !” अन् विमान तेथून निघालं.

माया महाल

वीरगिरी राज्यात सर्वत्र आनन्दाचे वातावरण पसरलेले होते. राजकन्या विद्यावतीच्या श्रेया वाढविण्याच्या निमित्ताने होणाऱ्या उत्सवाचढलशी सोलपी सर्वत्र ऐकू येत होती. वाढविण्याला फक्त तीन आठवडे अवकाश होता, त्यामुळे आतापासूनच जनता उत्सावाच्या तयारीला लागली होती. राजकन्या त्या दिवशी आपल्या परिवारासह वेबळ्या कुलदेवीच्या पूजेसाठी जात असे व तेथून परत राजवाड्याकडे मोठ्या शमारेष्टाने मिरवत जात असे-हाच या उत्सवाचा प्रमुख भाग. यासाठी सकाळ-संध्याकाळ राजमाग्यांनी तफाई व सजावटीचे काम चालू होते. रांगोळ्या व तोरणांची राजमाग्यं चमकू

लागले. सारी जनता राजकन्येचें दर्शन होणार म्हणून तटावीळ झाली होती.

परंतु, पन्मबिनोत्सवापूर्वी तीनच दिवस अगोदर एक वाईट घातमी जनतेच्या कानी आली. राजसेवकांनी पबंढी पिटून घोषणा केली की-‘या वर्षीचा जन्मोत्सव हवणित करण्यात आला आहे.’ याचे कारण होते- राजकन्येला सचानक झालेला भाजार ! ही खबर ऐकून जनतेचा उत्साह एकदम थंड झाला व सर्वत्र काळजीचे साआज्य पसरले. लोक एकमेकांना राजकुपारीच्या भाजाराबाबत विचारू लागले. पण कोणाजान काही माहिती नसल्यामुळे सर्वत्र अनिदिचत-रांगोळ्या व तोरणांची राजमाग्यं चमकू तेचे वातावरण पसरले होते.

“शोधा”

राजा वीरसेन व राणी वज्रेश्वरी दुःखात बुडून गेले. राजकन्येवर त्यांचे विवाहास प्रेम होते, त्यामुळे तिच्या बाजारामुळे त्यांच्या मनाला अत्यंत वेदना होऊ लागल्या. विशेष म्हणजे सापूर्वी राज-कन्येला कधी अगरी लहानसाही बाजार झालेला नव्हता, त्यामुळे या अचानक आजाराने राजाराणी इतके अस्वस्थ होऊन गेले. त्याचे असे झाले—तीन दिवसांपूर्वी सकाळी राजकन्येला बिछान्यातून उठताच येईना. तिची खास दासी झालिनी हिने तिला उठून घेण्याचा प्रयत्न केला. बऱ्याच प्रयत्नाने युवराणी विद्यावती उठून उभी तर राहिली, पण लगेच तिचे

पाय जगमगले आणि ती घाडकन बिछान्यावर कोसळली. मास, त्या दिवसा पासून ती अस्वस्थता प्राप्त झाली. बिछान्यावर उठून बसणे ही तिला कठिण वाट लागले.

ही वार्ता कळताच राणी वज्रेश्वरीदेवी ताबडतोब युवराणीच्या शयनकक्षाकडे पावली व अश्रुपूरल्या द्योतकांनी ती आपल्या लाडक्या लेकराकडे पहात राहिली. युवराणी विद्यावतीचे सारे शरीर फिकट पडले होते, चेहऱ्यावर रूप अगम्यपणा दाटलेला दिसत होता. डोळे झुपच झोल येलेले होते. तिला पाहून असे वाटत होते की, जणू काही ही मुलगी अनेक वर्षे आजारीच आहे! राजाही तसे आला व लेकराची स्थिती पाहून आश्चर्याने खिळून उभा राहिला. त्याचा आपल्या डोळ्यांवर विस्वासच झालेना! राजाने ताबडतोब राजवैद्याला बोलाविले.

राजवैद्याने येऊन युवराणीला नीट तपासले. कोणत्याही विशिष्ट बंधा आजाराची लक्षणं तिच्यात न आढळल्याने राजवैद्यही बुचकळ्यात पडला. राजकन्या अजूनही बिछान्यातून उठू शकत नव्हती, अपरी शिथिल होऊन पडली होती ती. रोगनिदान करू न शकल्याने राजवैद्य राजाला म्हणाला—“महाराज, आताच

मी राजकन्येला काही औषध देऊ शकत नाही. दोन-तीन दिवस नीट निरीक्षण करून रोगाचा पत्ता लागला की मी औषधपानी धुक करीन. तोपर्यंत राज-कन्येला पूर्ण निश्चिन्ती घेऊ देणंच योग्य!”

राजाने अवोळपणे मान हलवून वैद्याचे म्हणणे मान्य केले व वैद्य निघून गेला. त्या दिवशी महाराणी सारा दिवस कन्येच्या उशाशी बसून होती. विद्यावती मात्र शांत निद्रेत मग्न होती. संध्याकाळी राजवैद्य आला तेव्हा ती हळूच डोळे उघडून म्हणाली—“मला भूकच नाही लागत वेद्यराज! अन् कार अशक्तपणा वाटतय हो!”

वैद्याने युवराणीला केवळ फाटावे रस घायला सांगितले व तो निघून गेला. इकडे युवराणीही पुन्हा निद्रेत बुडत गेली. दुसरा दिवसही आल्या दिवसाप्रमाणेच निघून गेला.

त्या रात्री राणीला एक विचित्र अनुभव आला. ती डोळे मिटून झोपलेली होती. पण तिला अचानक असे भासले की आपल्या अंगाला कसल्याच्या थंड वस्तूचा स्पर्श झाला. तिने ताबडतोब डोळे उघडले. तेव्हा तिला पिशाच्यासारखी एक पांढरी आकृति आपल्या कक्षानाहेर पडताना दिसली! परन्तु आकृतीचा जेव्हा

मात्र तिला स्पष्टसा दिसला नाही. ती आकृति पुढे को रूची, हेही तिला कळू शकले नाही. आपल्याला कदाचित हा मास झाला असवा असे वाटून तिने पुन्हा डोळे मिटले. थोड्या वेळाने तिला पुन्हा तसाच स्पर्श जाणवल्याने दचकून तिने पुन्हा डोळे उघडले, पण यावेळी मात्र तिला पिशाचच बगैरे काहीही दिसले नाही. शेजारी झोपलेल्या महा-राजाचा जागे करून तिने सारी हकीकत त्यांना सांगितली. सारे ऐकून राजा तिला म्हणाला—“देवी, आपल्या विद्यावती-बदल विचार करत झोपलीस ना, म्हणून तुला हे वाईट स्वप्न पडले असावं. बघी

चिन्ता नको करूक, आपल्या वाळीवर काही संकट येणार नाही. खात्री बाळग. झोप आता." राजाने तिचे सान्त्वन केले.

तिसऱ्या दिवशी राजबंदा भल्या सकाळीच आला. त्याला युवराणीच्या बिछडलेल्या तब्येतीत काहीच फरक दिसून आला नाही. अन् अस्वास्थ्याचे कारण शोधून काढण्यातही त्याला सफलता मिळाली! अचटो युवराणीला शक्तिवर्धक औषध देऊन तो तेशून निघून गेला.

युवराणीच्या प्रकृति-अस्वास्थ्याबद्दल राज्यात घोषणा झाल्यापासून जपतेतही निराशा पसरली होती. गेली सोळा वर्षे तिच्या वाढदिवसाचा उत्सव खूप थाटा-

माटाने साजरा होत आला होता आणि यदा प्रथमच तर उत्सव स्थगित केला गेला होता. दरवर्षी देवीच्या पुजेसाठी जाताना व येताना या विशेष दिवशी लोक राजकन्येचे जमीष्ठचिन्तन करीत असत. त्यामुळे विचारे ते प्रजाजनही चिन्ताकुल होऊन राजवाड्याबाहेर जमू लागले, अन् राजकन्येच्या प्रकृतीबद्दल ज्याला त्याला विचारू लागले. राजभवनगतून बाहेर येणारे राजसेवक आणि पहारेकरी त्यांना चावी देत राहिले.

राजकन्येच्या वाढदिवसाच्या आदल्याच दिवशी एक विपारी राजवाड्याबाहेर येऊन म्हणाला-"रोजबुमारी थोडी बरी आहे. हळूहळू उठून बसू शकते ती. अद्या तिच्या वाढदिवसाच्या निमित्ताने सर्व देवळातून खास पूजा केल्या जाव्यात अशी राजाज्या जालेली आहे. महाराज आता सुप्रसिद्ध ज्योतिषाचार्य वाचस्पति याच्याशी सल्लामसलत करायला जात आहेत."

ही बातमी ऐकून लोक खूपच भान्त झाले आणि सर्वजण आपापल्या घराकडे निघून गेले. दुसऱ्या दिवशी पहाटेच उठून लोक देवळादेवळात जाऊन युवराणीच्या तब्येतीसाठी प्रार्थना व पूजा करू लागले. मुख्य ज्योतिषि वाचस्पतीने युवराणीची जन्मकुंडली बारकाईने तपासून पाहिली. ते

म्हणाले-"महाराज, युवराणीच्या जन्म-समयीच मी तिच्या कुंडलीच अध्ययन करून सांगितले होते ना, की युवराणीला वयाच्या सोळाव्या वर्षी प्राणसंकट संभवत! आपण विसरलात का ते?"

"होय आचार्य, सांगितले होतं तर, पण आम्ही विसरूनच गेलो ते! विद्यावती लहानाणापासून कधी बाजारी पडलीच नाही, त्यामुळे अचानक अशा काही संकटाला तोंड द्यावं लागेल, वसं मनातही बालं नाही आम्हाच्या. राजवंदांनीही तिला तपासून सांगितले की तिच्यात कोणत्याच रोगाची लक्षणं दिसत नाहीत; मग माझ्या बाळीची अशी अवस्था का बरं झाली? भला तर काही सुचत नाहीसं झालं आहे," दुःखी स्वरात राजा बोलला.

जवळच असलेली चष्मेधारीदेवी म्हणाली-"आजच विद्यावतीचा वाढदिवस आहे. दरवर्षी तो मोठ्या थाटात साजरा करायची पद्धत आहे आमची. जनतेलाही तो मोठा पर्वकाळ वाटतो. माझी बाळी पूर्ण बरी होईलना आचार्य?"

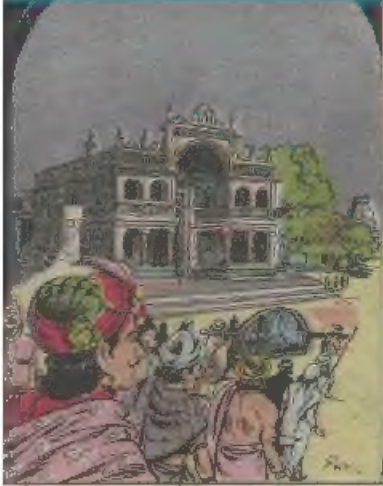
वाचस्पती पुन्हा राजकन्येची जन्मकुंडली नीट तपासू लागला. मनातल्या मनात काही हिशोब जमवून जरा वेळ ती गप्प राहिला व नंतर डोके उचलून तो म्हणाला-"युवराणीच्या पत्रिकेनुसार,

गेल्या वर्षीपासूनच तिचं प्रहमान ठीक नाहीये. सध्या फाही म्हाची बकदृष्टि तिच्यावर पडलेली आहे. त्यामुळेच तिची ही अवस्था झालेली आहे. ही बदलायला ढवळून आकरा महिने लागतील, त्यानंतर ही बुधारेल व तिची तब्येत पुर्वीप्रमाणे स्थाप होईल. तोपर्यंत तिचे योग्य रक्षण घ्यायला हवे. सध्या तिला महाकांत व देवता अन्धम कुठे उरी ठेवणं अत्यावश्यक आहे."

"अशा अवस्थेत आम्हाच्या बाळीला कसं कुठे हलवता येईल? अन् तिला सोडून आम्ही कसे राहू शकू आचार्य?" राणीने कळवळून विचारले.

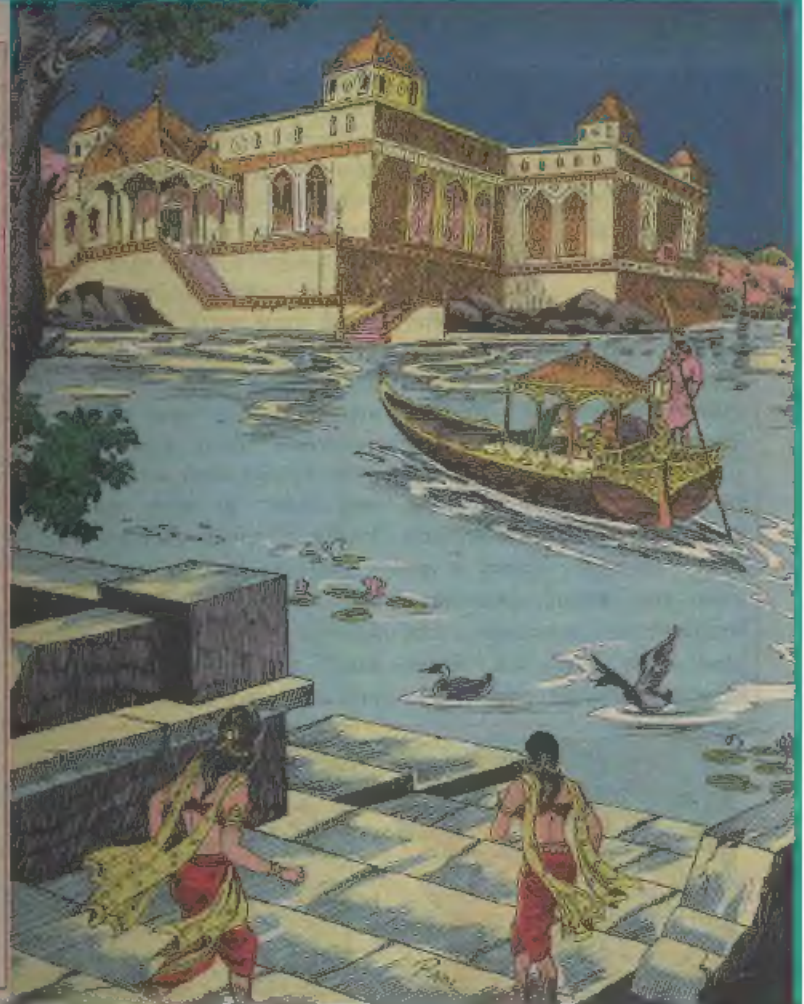
ज्योतिषाचार्य काहीच बोलला नाही. काही वेळ सर्वजण गप्प राहिले. मग राजा म्हणाला—“आपल्या राजधानीला लागूनच असलेल्या सारस सरोवरातल्या बेटावर उन्हाळ्यात आराम करण्यासाठी आम्ही एक महाल बनवलेला आहे. युवराणीला तेथे पाठवण ठीक होईल, अस वाटतंय मला. ती जाणा तशी जवळ आहे; तेव्हा तिला भेटायला आम्हाला रोज जाता येईल.”

“सारस सरोवर इथून धानेय दिशेला आहे ना?” मनाशी काही हिशोब करीत बाचस्पतीने विचारले.

राजाने मान हलवून होकार दाखवला. तेव्हा ज्योतिषी बाचस्पती म्हणाला—“मग

युवराणीला थिकडे पाठवण फारच छान होईल. एक गोष्ट जाणली लक्षपूर्वक ऐका तिथे युवराणीने एकटंच रहायला हवे. तिच्यावर आईबापांची नजरही पडू नये. तिच्या जवळ एक परिचारिका असली की पुरे. क्षात्रविण राजवाड्यातून पाठवायची व्यवस्था करता येईल. तुम्ही आईबाप महिन्यातून एकदा जाऊन तिला भेटू शकाल. आपल्या लेकीच्या भल्याकरता हे एक कठीण व्रत म्हणून तुम्हाला पाळायला हवे. अन् हे सगळे केवळ भोवपा बिचारांसाठीच तर आहे! म्हांची वक्त्रांष्टि संपल्याबरोबर युवराणी पूर्वीप्रमाणे हसूखेळू लागेल. त्यानंतर लग्न तिला विवाहयोगही आहे. तेव्हा तुम्ही तिची कसलीही चिन्ता करू नका. देवाच्या कृपेने सर्व उत्तम होईल. मी आता इथे येत असताना, वाटेत मला जगायती आचार्य दिसले होते. मी त्यांना भेटून शुभ वेळ निश्चित करीन म्हणजे तुम्ही त्यावेळी युवराणीला भेटू शकाल.” इतके सांगून बाचस्पती निघून गेला.

यानंतरच्या बटना भरानर घडल्या. विध्याभवनताची सफाई करण्यासाठी काही शिपाई निघाले. महाराणीची म्मतःची खास म्हातारी दाम्नी कमलाबाई हिच्या युवराणीबरोबर पाठवण्याने ठरवले गेले.

तिथ्यावर राणीचा फारच विश्वास होता. युवराणी व दासीकरता जोडव व पाणी पेंकून जाण्यासाठी सहा लोकं राणीच्या वयल्या केली गेली. यांच्यातील बोधाबोधांनी पाठीपाठीने दररोज हे काम करायचे ठरवून दिले गेले. फक्त कमलानाई एकटीच युवराणीबरोबर रहाणार होती.

ज्योतिषाचार्यांच्या सल्ल्यानुसार बरोबर मध्यरात्री युवराणी पालखीत बसून राजमहालातून निघाली. राजा व राणी राजवाड्याच्या भूय्या द्वारापर्यंतच तिथ्याबरोबर जाऊन थांबले. युवराणी व कमलानाई यांच्याबरोबर आणखी दोन परिचारिकाही सारस सरोवरापर्यंत नेल्या व तेथे त्यांनी वा दोघांचा निरोप घेतला. नावाड्याने युवराणी व बूड कमला यांना आपल्या माघेत बसवून विश्रामभवनच्या पायथ्यापर्यंत नेऊन सोडले आणि तेथी परत फिरला. सरोवराकडील अजूनपर्यंत उरल्या असलेल्या

दोघांना त्याने युवराणी बंदावर सुखरूप पोचल्याबद्दल सांगितले.

आपल्या मुलीपासून विभक्ता झाल्या- नटल राजारानीचा फार वाईट वाटले. एकमेकांचे सान्त्वन करीत, मुलीला भेटायचा कोणता शुभदिवस ज्योतिषाचार्य येंकून सांगतील, याची वाट पहात राहिले. युवराणीबद्दलची परिस्थिती सवांना कळायी म्हणून राजाने आपल्या राज्यात पारही दिशांना हुत पाठवले; आणि घोषणा करवली की, पुढल्या वर्षाच्या वाढदिवसाचा उत्सव नक्की नेहमीप्रमाणे शुभशुभाक्याने साजरा होईल. तोपर्यंत सर्वांनी निश्चिंत भवाने आपापले उद्योग चालू ठेवावेत. ही घोषणा कळल्यावर देशातील परिस्थितीही सर्वसामान्य आली.

परंतु एक दिवस अकामक जनतेला खबर पोचली की, सारस सरोवरातील महाणातून युवराणी वचनक अदृश्य झाली! ही बातमी मिळाल्याबरोबर सारी जनता हतप्रभ आली! (क्रमशः)

गुरुदक्षिणा की मातृदक्षिणा

दृढनिश्चयी विक्रम पुन्हा त्या झाडाजवळ गेला. प्रेत खाली उतरवून ते त्याने आपल्या सांघावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मीन स्वीकारून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतस्त असणारा वेताळ त्याला म्हणाला-“राना, अध्या रात्री, अशा नयानक जागी तू आपल्या दुर्लभकल्यासाठी जे धर्म व भांडस वाखवत आहेस, ते निःसंशय स्तुतिपात्रच आहे. पण या गुणांबरोबर माणूस ओळखण्याची कला, समयसूचकता व योग्य कावाची जजिलाबा या गुणांचीही प्रत्येकाकडे आवश्यकता असते. ते नसतील तर ते कार्य सिड होऊ शकत नाही. पुरावा म्हणून मी तुला नुनदची गोष्ट सांगतो. ती लक्षपूर्वक ऐक, म्हणजे तुला थकवाही जाणवणार नाही.” आणि वेताळ नोष्ट सांगू लागला-

वेताळाच्या गोष्टी

त्या काळीं विरूप देशावर शूरसेन राजाच शासन होत त्याचा मंत्री बृहस्पति-सारखा मोठा बुद्धिशाली होता. राजा अत्येक बाबरीत मंत्र्याच्या सल्ल्यावर अवलंबून राही त्याच्या कारकीर्दीत देशात सुसशान्ति नावून गेले पण अचानकच मंत्री वारला एक सवा मंत्री त्याच्या जागी नेमून त्याच्या सल्ल्याने शूरसेन कारभार करू लागला.

राजाला कसे खुष ठेवावं हे हा नवा मंत्री छान जोडवून होता, पण रणाला योग्य नसला कसा चावा, एवढे मात्र त्याला मळिच माहीत नव्हतं आपल्या मनात येईल ते तो ठोकून देत असे. पण रयामुळे राज्यकारभार बिघडू लागला काही

जोकाची बाकडे राजाच लक्ष वेधायचा प्रयत्न केला, पण ते न मानता राजा उलट म्हणाला-“मंत्र्याच्या सल्ल्यानेच मी बाजवर राज्यपालन करत आलो जेव्हाही सुखी झाली मंत्री कोणीही असला म्हणून काय झाले?”

शेवटी राजगुरूंनीही मंत्र्याच्या सल्ल्यां बाबत राजाला सचेत केले तेव्हा राजा हसून म्हणाला-“जुन्या मंत्र्याच्या सल्ल्या-बद्दलही प्रथम चौकांची चुकीने जज्याच कलंच होते नव्या मंत्र्याच्या सल्ल्याचीही किमत्त ठीक हळूहळू समजू लागलील’

संवर राजगुरू काय बोलाय रे’ तो मृतपूर्व मंत्र्याच्या डरी गंला मंत्र्याच्या बायकोने त्याला आदरपूर्वक बसवून घेतले तिच्या आशिर्वाद देऊन राजगुरू म्हणाला-“आपले महाराज शूरसेनवर तुझ्या मंत्र्याच्या बाबतीत प्रभाव होता आणि त्याचा असा पक्का समज झालेला आहे की सर्वत्र मंत्री मोठे प्रतिभावान असल्याने पण सरी गेष्ट अशी की त्याच्या जागी असता एक असमर्थ मंत्री बसलेला आहे आणि त्याच्या चुकीच्या सल्ल्यांमुळे देशाचे फार नुकसान होत जाहं मजा वाटतय की देशाच्या बऱ्यासाठी तू एक काम करावंस. तुझा मुलगा आता दहा वर्षांचा आहे न’ त्याला तू दहकारण्यात रहाणाऱ्या गुरू वित्त याच्या गुरूकुलात पाठव. वित्त तुझ्या मुलच्या बुद्धीला

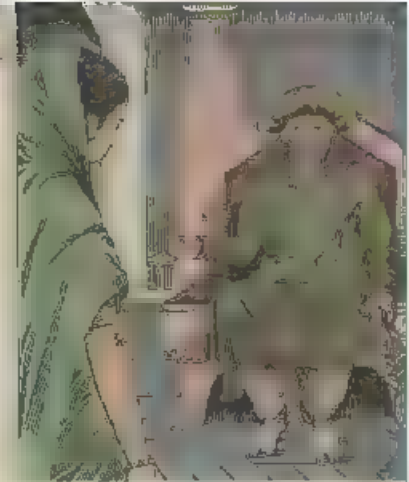
घार देऊन त्याला एका प्रतिभावान मंत्र्याच्या स्थानासाठी लायक बनवेल तुला मुलगा विद्याभेन करून परत येईपर्यंत आपल्या देशाला तरणोपाय नाही”

जुन्या मंत्र्याच्या बायकोने राबगुरूच्या आज्ञेचे पालन करून आपठा मुलगा सुनन्द याला वयाच्या दहाव्या वर्षीच दहकारण्यात गुरू वित्त याच्याकडे पाठवले

सुनन्द भेटल्यावर गुरूने सर्व हुकीकत जाणून घेतली व तो म्हणाला-‘गुरूकुलात यायच तर ज्ञानार्जनसाठी याव मंत्री-पदाच्या संधानतळे’ अन् एकादा वदामाठी मावयक अस वगही नाही अजून तुज’

तेव्हा सुनन्द हात जोडून गुरूला नमस्कार करून म्हणाला ‘गुरूजी माझ्या पिताजीने उत्तम सल्ला देऊन देशावर उपकार केला अन् राजाला मदत केली ही गोष्ट सरी पण त्याच्यामुळे सान्या मंत्र्याचे खव सल्ले देशाच्या उपयोगाचे असताना अशी राजाची पक्की धारणा होऊन बसली आहे ही चुकीची धारणा राजाच्या मनातून नाहीशी व्हावी यासाठी काही करण ह्या माझी जबाबदारी आहे असं मी मानतो म्हणून मी आपल शिष्य वन् इच्छितो कृपा करून माझा स्वीकार करा ना गुरूदेव’”

वित्तची बुद्धी आज्ञा प्रसन्न दिवू लागली सुनन्दला आशिर्वाद देऊन तो म्हणाला-वत्सा गुरूपात अयुवं अस तेज जाहं

तुझ्या वयाच्या मानान तुम्ही बुद्धि खूपच कुशाग्र वाटतेय मन्त्रा इतका ज्ञानन्द ज्ञानाय को अस वाटत, तुला सकलशास्त्रधारणात करून माझ्यानंतर तुलाच या गुरूकुलाचा प्रधाताचार्य बनवाव’”

काही न बोलता सुनन्द मान लाली चालून उभाच राहिला त्याच दिवशी त्याचा विद्याभ्यास सुरू झाला अन्य सर्व शास्त्राबरोबरच वित्त त्याला राज्यकार-भार व मंत्र्यायोग्य गुणांच्या बाबत ही खास गोष्टी शिकवत राहिला. तीन वर्षे निघून गेली आणि सुनन्द आपल्या पूर्वीही गुरूकुलात आलेल्या सर्व विद्याभ्यासि भागे साहज पुढे गला आणि गुरूकुलातला सर्वात श्रेष्ठ विद्यार्थी म्हणला गला

एके दिवशी गुरुकुलातल्या सर्व विद्यार्थ्यांना एकत्र आणून वित्तव म्हाणाऱा "तुम्हा सर्वांच्यात रमाकान्त अणवीच मागास आहे इतकी वर्ष मी त्याला शिकवण्यासाठी घेतलेली मेहनत राखेत मिसळलेल्या गुलाबजलासारखी व्यर्थ गेली आहे मला याबद्दल फार चिंता वाटते तुमच्यातला एकअण जरी पुढे यकून थोडस ज्ञान मिळवू शकला तर मला फार आनंद होईल अशा विद्यार्थ्याला मी पुढे आपल्या गुरुकुलाचा प्रमुख व्याचार्य बनवीन "

हे ऐकून रमाकान्त तटून उभा राहिला व रागात म्हाणाऱा 'मी आपल्या सहाचारी

विद्यार्थ्यांकडून शिकावला हवे आलो नाही सर्वांसमोर गुरुच भाक्षा असा अवसान करत असेल, तर आता हवे माझ काय काम?" इतक बोलून तो गुरुकुल गेहून मायभ्या तयारीला लागला

त्याच बोलत ऐकून वित्तव उसासा सोडून म्हणाला- "रमाकान्तला मन्त्री बनायची प्रबळ इच्छा आहे, म्हणून त्याला विद्यागवाचा जरासाही स्वप्न झाला नाही "

आणखी दोन वर्षांनी सुनन्दचा गुरुकुलातला विद्यार्थ्यास पूर्ण झाला वित्तवला काही गुरुदक्षिण द्यायची इच्छा त्याने प्रकट केली, तेव्हा तो गुरु त्याला म्हणाला "तू माझ गुरुकुल चालवायची जबाबदारी घेत असशील तर तेंच माझी गुरुदक्षिणा होईल!"

सुनन्द उत्तरला 'गुरुजी, मागी शारंग सांगतात की, गुरुच्या तुलनेत मातेच म्यान पहिल असतं यादृक्षिणा ठोकून अगोदर गुरुदक्षिणाच द्यायची आपण मला भाक्षा देत असाल, तर मी तसच करीन '

घोडस हुसत त्याला आशिर्वाद देऊन वित्तव म्हणाला-"बघरा वर्षांच्या बदलत तुम्ही इतकी प्रगति झाली आहे तुज इतक समृद्ध ज्ञान केवळ एक राजवाडा व त्यासला राजा द्यायतच अडकून राहू नये म्हणून मी अस म्हणालो होतो पण तुझ्या मनाला

परमस्त असेल तेच तू कर ह पुत्रा! मी तीच आपली गुरुदक्षिणा मागेने आता तू आपल्या कार्यासाठी मार्गस्थ हो वळ!"

सुनन्द विरूप देशत आला अज त्याच वेळी त्याला कळल की सध्या राजा वीरसेनची तब्यत ठीक नाहीय व त्यामुळे राज्यकारभार त्याचा पुत्र युवराज वीरसेन पहात आहे.

वीरसेन हा व्यस्त अडकारी होता. त्याला असे वाटे की आपल्याला सर्व काही माहित आहे. त्याची अग्री चारणा होती की मन्त्री हा आपल्याला सत्ता देण्यासाठी नमून, आपल्या स्वतःच्या 'हो'त हो मिळवण्यासाठीच असतो त्याचे बडीस वीरसेन याच्या मन्त्र्याला सर्वजण 'असमर्थ' म्हणत असल्यामुळे त्याच्या बागी नवा मन्त्री नमावा असा वीरसेनचा विचार होता

सुनन्द घरी पोचला, तेव्हा त्याच्या मातेने त्याला ही सर्व हकिकत सांगून म्हटल- "तू अगदी योग्य वेळी परत आला आहेस. अज कळतय की नद्याच वीरसेन नवा मन्त्री निवडणार आहे वृष त्याचा मन्त्री बनून, आपल्या क्षियापेक्षा ही श्रेष्ठ मन्त्री म्हणून नाच मिळव"

दुर्दैवान त्याच रात्री सुनन्दला खूप ताप आला त्या जाजारपतून उर म्हासला त्याला एक आऊनडा लागला. बरा झाला

तेव्हा राजगुरु तेथे आल व त्याला म्हणाल- "पुत्रा, नव्या मन्त्र्याची निपुणित तर झालीही पण अजून आपली संधि गेलेली नाही तू माझाबरोबर चल मी तुम्ही राजाशी गाठ घालून देतो. मी सांगितल तर वीरसेन दोन मन्त्री ठवायलाही मागेपुढे पहाणार नाही पण देशासाठी तुम्ही आज फार गरज आहे"

सुनन्द राजगुरुबरोबर जायला तयार झाला पण तो अज म्हाणाऱा की त्यापूर्वी त्या दुसऱ्या नव्या मन्त्र्याला भेटायची आपली इच्छा आहे राजगुरु सुनन्दला नव्या मन्त्र्याकड घेऊन गेला तेव्हा त्याला अज आढळून आल की, आपल पुत्र वित्तव पांकी ज्याला 'कुचकाभाषा' समजून

सिद्धकारण होतं तो रमाकान्तच तवा मन्त्री झालेला आहे।

दोहांच्यात खुवालीच बोलण झाल अन् राजगुरूने रमाकान्तला आपल्या मत्तानली गोष्ट सांगितली यावर रमाकान्त आनन्दाने म्हणाला- "आम्ही दोघ एकाच राजाजवळ मन्त्री बनून राहिलो, तर ते मी आपसू अहोमाय्यच समजून

पण सुनन्द चटकन बोलला- "अरे, मी तर तुझ अभिनन्दन करायला इथे आलो होतो गुरूजी मला म्हणाले होते की मी जर गुरूकुलाची जबाबदारी घेतली तर ती माझी त्यांना गुरूदक्षिणा ठरेल मी त्यांच म्हणण टाळू शकत नाही मी तर आता परत दंडकारण्यातच जाणार आहे

सुनन्द निघून घरी आला अन् आपल्या आईला बरोबर घेऊन तो दंडकारण्यातील आपल्या गुरूकुलाकडे निघाला

इथेच गोष्ट संपवून वेताळ म्हणाला- 'हे विक्रम राजा, सुनन्दच अस म्हणण होत की गुरूदक्षिणापेक्षा मातृदक्षिणाच जास्त थोड अन् त्यानुसार मन्त्री बनण्यासाठीच तो गुरूकुलातून घरी परत आला मग नंतर त्याने आपला विचार का बदलला? मन्त्र्याच्या निवडीच्या नेमक्या वेळी सुनन्द बाजारी पडला; त्याने तो काय वैवसक्य मानून आपला विचार बदलला? की रमाकान्तसारख्या बंडेकार माणसाच्या बरोबरच मन्त्री बनून रहाण त्याला अपमानास्पद वाटलं? सर्वात विशेष म्हणजे अगदीच असमर्थ-रमाकान्तसारख्या माणूस मन्त्री बनताना आपल्या सारख्याने त्याच्या जोडीच्या पदावर रहाण किती अगत्याचं आहे, हे तो कस विसरला? सुनन्दने विलक्षणारह्या महान गुरूजवळून विद्या मिळवली होती तरीही त्याच्यात माणसाला जोळण्याची कला सम्य-सूचकता व योग्य कामाची अभिलाषा या आवश्यक गोष्टींचा अभाव कसा कसा काय जाळलेला? या प्रश्नांची उत्तरं गुलम नाहीत असूनही दिली नाहीत तर तुझ मस्तक पुटून जाईल "

राजा विक्रम उत्तरला 'सुनन्दचे गुरू वितड यांनी सांगितले होत की त्याने आपल ज्ञान कोणत्याही एका राजासाठीच सीमित ठेवू नये परन्तु मातेच बोलण मनात ठेवून ती घरी निघून गेला होता, मन्त्री बनण्या-साठी यावरून त्याच्या अजाताला मातृदक्षिणा आदरभाव दिसूच येतो. परन्तु तशीच राजाने मन्त्री म्हणून घेतलेला माणूस गुरून थोडा अस्वस्थ तर वाटलाच, पण त्याबरोबरच या गोष्टीचा भरपूर विचार करतायची सधोही मिळाली तरीच राजा वीरसेन अहंकारी असेलही, पण तो बुद्धिमानही आहे तो जर बुद्धिहीन असता, तर मन्त्री बुद्धिमान असूनही काही उपयोग झाला नसता राजा बुद्धिहीन असता, तर सुनन्द बुद्धिमान असल्याने त्याने राजाला तबकीच मदत केली असती. परन्तु, इथे बुद्धिमान राजा वीरसेन आपल्या सगल्या बुद्धीचा उपयोग करून रमाकान्तला मन्त्री म्हणून नेवडले होतं याचा अर्थ काय होत? अर्थ असा की-राजा वीरसिंहच्या

मनात मन्त्र्याच पद म्हणजे केवळ अन्कारच होय म्हणजे मन्त्रीपदाला काही किमत्त नाही अशा परिस्थितीत पुढे काय हाणार हे तर बुद्धिमान सुनन्द ताबडतोड समजून चुकला आणि त्याने निर्णय घेऊन टाकला की मन्त्री बनून आपली विद्या व ज्ञान-संपदा वाया जाऊ द्यायची नाही अस कारण मातृदक्षिणा हाणार नाही, आपल्या मातेची अभिलाषा पूर्ण हाणार नाही समुळच त्याने ताबडतोड निर्णय घेऊन गुरूदक्षिणा म्हणून गुरूकुल चालवून आपली विद्या व क्षम्यज्ञान सार्यकी लावायचे ठरवले त्याचा अन्तर्गत उपयोग हाणार होता हा निर्णय घेण्याचा असा मतलब नव्ह की त्याच्यात स्वभावज्ञान, सम्यक्चकता व व्यवशुद्धि या गुणांचा अभाव आहे

अशा तऱ्हेने योग्य उत्तर दिले, तेव्हा विक्रमराजाचा मौनभंग झालाच अन् त्यामुळे वेताळ प्रतापही अद्भुत झाला व पुन्हा त्याच आवाज्या फांदीला लटकू लागला (कल्पित)

“खरी गोष्ट”

श्रीगुरुच्या जमीनदाराची एक विशेष सज्ज होती. नोकरी पांढरावना त्याच्याकडे कोणी आले की तो त्यातून तीन प्रश्न विचारत असे त्यांची बरखबर चतारे आली तरच त्या प्राणसाज नोकरी मिळे. कधी कधी त्याचे प्रश्न खूप सोपे असत नोकरीसाठी असेल. उमेदवार झटपट उत्तरे देई. पण कधी ते थारी कडीजडही असत. कोणत्याच स्थितीत उत्तरे मिळत नसत वान उमेदवारांना हान होऊन परत जावे लागे.

एक नावाचा एक बहिरंभट म्हणून जमीनदाराकडे नोकरी सांगायला आला. त्याच्याकडे पाहून जमीनदाराने विचारले “बोव, एकादा हरकत्यावर परतही निव्वळ शकत अस काव ?”

“तैसा !” हद्द उत्तरला.

“एकादा गेली की कधीच परतून मिळत नाही अशी वस्तु कोणती ?” हुतरा प्रश्न !

“राक्ष आर्ण दिवस !” हद्दने घटकन उत्तर दिले.

“मदत घेऊन्याने मकत करपाच्याबद्दल किती दिवसपर्यंत कुतज रहावे ?” जमीनदाराने होबटचा प्रश्न विचारला.

“जन्ममर !” हद्दने सवूनपणे सांगितले.

जमीनदाराने खूप होऊन बटला. सौम्य नोकरीमा देवून घेवले. नंतर बोवण्यास दिवसात त्याला कळले की हद्द हद्द बहिरंभट आहे. तेव्हा आग्रचये बाटून त्याने हद्दला विचारले “तू तर बहिरंभट आहेस, मग त्या वित्तज्ञे माझ्या प्रश्नांची योग्य उत्तर कधी दिलोस ?”

वा केव्हा जमीनदार होठ्याने बोवस असल्याने हद्दला ते बरीबर ऐकू शाले.

हद्द म्हणाला “हुतून, त्या दिवशीचे आपले प्रश्न वग की दिलेली उत्तर मला छान आठवत आहेत. मागण प्रथम विचारले की-तुला काय पाहिजे ? मी उत्तरलो- पैसा. नंतर आणखी विचारले-तू केव्हा केव्हा काय करशीस ? मी उत्तरलो ‘राक्षेदिवस’, आणखी शेवटी विचारले-तू कुठवर काय करू शकशीस ? मी म्हणालो- जन्ममर !”

हद्दला होठ्याला जमीनदाराच्या लक्षात आला. आर्ण खर रहस्य जाणून हुसलच जमीनदार म्हणाला-“बद्द ते बहिरंभट ! खरी गोष्ट तर मला माग्याच कळली !”

चांदोबा पुरवणी-४२

भारतातील पक्षी न जानावरे :

सिंह

खान्य प्राची सिंह हद्द शाचीन काळापासून ‘जंबलचा राजा’ म्हणून प्रसिद्ध आहे. पंचतन्त्र किंवा इसावच्या गोष्टीत सिंहाला समराज म्हणून विविष्ट स्थान दिले गेले आहे. पूर्वी सिंहाला सामण बाधला ‘राष्ट्रीय प्राणी’ मानत होता. पण आता हळूहळू प्राची संख्या घटत गेल्याने काद्याला ‘राष्ट्रीय प्राणी’ हे स्थान प्राप्त मागे आहे.

सिंह नर) आपल्या जायाळीमुळे फारच गंभीर व प्रज्य बाटलो. हा ही साधाप्रमाणेच माजोपरिवागळी प्राणी आहे. परंतु जायाळीमुळे तो अवधी माजगसारखा दिसत नाही. पूर्ण वाढ झालेल्या सिंहाची लाकापासून लावटपर्यंत लांबी २७५ सें मी. इतकी असते आणि ठक् १० सें मी असते. बुरज्या व विबळघा रंगाचे सिंहाचे असलेल्या या सिंहाची लापाळ तर अधिक पक्क असते. हे प्राणी भार-पाच पासून बोगापर्यंतच्या संख्येने एकात्र कळव करून रहातात.

एक काळी भारतात खरेच सिंह सादळत असत परंतु जवळी म्हणतात की-सिंहश्यातून जालेल्या व यांच्याहूनही क्रा अक्षणांच्या तिहांनी यांना रक्षणेकटोल प्रांतास पिटाळून लावले. सध्या मुबराज राज्याच्या ‘गीर जंगल राक्ष’ मध्ये ते पहायला मिळतात. म्हणजे केवळ हीच जागा आता त्यांचे लाकस्थान बनली आहे. या बन्पण मुरला कंदील सक्षम जवळ जवळ २३० सिंह अस्तित्वात आहेत.

फिनलंडची वातमोदार बालिका

मात्रा नन्दस्वराश्च मीरः, उवाच तत्पश्चात् त्रि-
शतपञ्चदश विविधस्य येषु गानं शृण्वीत्युवाच
विभक्तं तं शृण्वीत्यन्तं यः श्रुत्वा स्वयं वाक्यं वाचसी-
शिवस्यैव तस्य दत्ता प्रशस्त्या जगत्पतेः प्रीतिः प्रदीप्यते

संज्ञा: विद्यमान सामान्य वाक्यवाचक है या नहीं।
 वाक्यार्थ का बोध। जो वाक्य को अर्थ प्रदान करता है।
 वाक्यार्थ का बोध। जो वाक्य को अर्थ प्रदान करता है।
 वाक्यार्थ का बोध। जो वाक्य को अर्थ प्रदान करता है।

निम्न नायक हूँ तुम हृदिकमल नी फिनिश
हो लो अ पति भूषण लार चित्रपट
महामुद्रात भाग प्रकाशितो जाना हस्तो यथान
चित्त हट भूषण विवेक प्रमुद्रात प्रमद, हटाया
महामुद्रात प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद
महामुद्रात प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद
महामुद्रात प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद प्रमद

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ਸਿੰਘੇ ਦੇ ਪਦ ਪੁਰਾ ਹੁਣ ਨੇ ਘਾਟ ਭਰਾ
ਸਿੰਘੇ ਦੇ ਪਦ ਪੁਰਾ ਹੁਣ ਨੇ ਘਾਟ ਭਰਾ

सप्तमः अध्यायः

ਸਿੰਘ ਕੁੰਘ ਨਿਰ ਬੁਧ

संख्या : राष्ट्र-५

ਸਿਖਾਨਾ ਬਾਹਰ ਹਾਥੀ

कालिका विनोद ना. ५०६२

सं. १००० दिनांक १०/००/००

सुखान्ता. ७७३४१०४४ ४

विष्णोः श्री कृष्णाय नमः

दिने माहसंगले मारुल्या. सर्वांसि जात →

नाल्बो गन्धर्व आपत्तानासल नाल्बो
कठपुस्तकाली बैल निला फास अ बहली
आपस्य धुंधो गाल जालवा वा धेनु घरघरा
विष्य को धुंधो धुंधित निले बरोबर जेला

बोना कपडाली बडाली वा हा तसे धूप
जिज्ञासू वास्तव यादिली मागि विविध संस्कृत
भाषाया मुद्राहा गिने धूपला मणारी मातृपति
न्याय्यकरता न्यायिल कसेल वृद्धी वा मरणा

[illegible]

हर आवृत्ति की प्रतिलिपि का निम्न विवरण
 गणनात्मक विवरण समर्थन का अभाव है।
 अनुपात नष्ट/प्रतिलिपि संख्या

दत्ता धर्मोच्चाः पुनामा नमो
ॐ नमो ॥ १ ॥

[illegible]

निम्नगट्टा नर आहे

अथ महाराष्ट्र

अथर्वण, ४ ६ विद्या

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

जिसे ३ न ४५ से माना गया है

॥ १ ॥ अथ अथर्ववेदः ॥

निम्न प्रकार आकषणशील अम्लमय

तुम्हाला माहीत आहे?

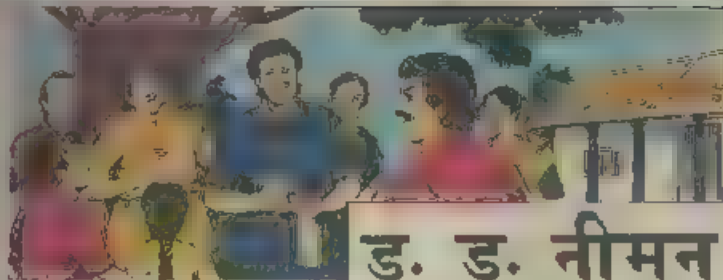
१. हुकाराच्या जमनीतला सहाज पोटा प्रारंभी कोणता ?
२. लिप्यो (वर्णरा) कोक कोणता भाषा ज्ञानतात ?
३. एक वसा देण आहे, की जो एकाच प्रादुर्गते व्यापलेला आहे. तो देण कोणता ? व ते नगर कोणते ?
४. फाउंटन विभवा शास्त्र कोणते मयलत ?
५. जटलाटिक प्रदुर्गामादबल एक अहिता पायलटो उडुण कसे होते नी महिला कोक ?
६. एकच सक्त सोडून वाकी सर्वे थक रोयन प्रवर्तनी लिहता येतत तो थक कोणता ?
७. कोणता ग्रह रंगाने मान आहे ?
८. सप्रुण जगत धर्माद्वया पैटीचा रंग लाल निश्चित झाला आहे. सन त्याधुर्वा तो रंग कोणता बसे ?
९. कळभूदो बाहुल्यो बनवावणी मुरुवात कोठे लागी ?
१०. 'बाटिक' पद्धतीचे वैदिक प्रथम कोणत्या देशात पुक्त झाले ?
११. थकाका कशा चालतो ?
१२. कोर रोयन बॅनियर कशासाठी प्रसिद्ध आहे ?
१३. पांढऱ्या हत्तींचा देश कोणता ?
१४. टी० किंसायन बलाहेन सन १९६७ मध्ये एक प्रकारची राखविकित्वा पद्धत मुक्त केले. ती पद्धति कोणती ?
१५. सन १९९० मध्ये एक पत्रकार प्रययच बंदरिवाल मना तो कोण होता ?

उत्तरावली

[illegible]

नरंबोबाच्या वातम्या

કાલ્પર 'અધિનેતા અમેરિકેન ગૃહનામાની'

[illegible][illegible]

ड. ड. नीमन

बीडार गावात गौसन नावाचा एक
विकसित हटका याणून रहाम असे तो
माकत बोलायचा आणि सधस हपमीर
बोडून ओरात क्षिकारचा मोकातून त्याची
माठी पडता वाट अन् धाडून कोक त्याचा
व ऊ नीयन म्हणत

ड-ड नीमनला काम करायला आवडत
मसे त्यामुळे आज कोणाकडे जाऊन कुकटच
ह्यादावे, किंवा कुणाला फसवून पैसे
लाढावे-पायलो राज तो सधो धाडत असो
कोणाकडे लग्न असो, वारस असो, की
वागड असो, ड ड नीमन त्या घरी
जाऊन घरातल्याशी गप्पा मारत बसून,
निधन जवळ उपटत मग्नच जात असो

जवायवा बसतात तो म्हणू—“मला फार सुकोच वाटतो बूवा! पप्पा तुम्ही बायलं केलान्त, म्हणून बसतो जेवायवा. आणखी एक—मी कधी खाल्ल तर तुम्हाला

बाईट वाटल।" अन् असे बोलून तो दोन-
तीन याणसांचे अन्न खाऊन टाकत असे
हळूहळू त्याची ही भयभय गावातल्या
लोकांच्या लक्षात येऊन चुकळी घातून त्याने
जवळपासही गावकऱ्यांवर अवलंबून रहायचे
सोडून दिवत सोकरी घोघागळा गावात
येथारी नवीनवेदी भाणस तांतांभू लागला
एक दिवस "डड" की भंजर कचरी

तथा बदरीनाथवरपट्टी तो यावान नवा
जाला होसा, अन् त्याचेकी ती केंडीची पागे
अन् त्रोरंग झांण्यासाठी आम्हाच्या
दहाट्या घेऊन घरी निघाला होता काही
मिनिटातच 'ड ड' न त्याच्याशी होस्वी
जमवली त्याला कळले की त्या दिवशी
बदरीनाथच्या घरी ज्ञानाथ व्रत होणार होते

उत्तरीयन बदरीका म्हाणाळा—“बरे !
हैं तुम्ही इतक्या खविराने’ का वांगितल
सका ? बरात वत किवा तत्सव वसला

कर्मणा विधे

तः अशा पुण्याक पोच्य, वळी मित्रमंडळी
अन नातेवाईकांमह भोजन करावच असत
तेव्हा आज मी तुमच्याकडे येईन
हं! हं, अन चांगला लवकरच येईन
बरका' अच्छा, त्या अमरनाथच्या घरातच
आहे ना बिह्याड तुमच? अस म्हणून
तपकीर ओढून ती जोरात शिकला

एका अगदीच अविरचित माणसाला
अपत्याक्षी इतक्या सलगून बोलताना
पाहून बदरीनाथला आश्चर्यच वाटल पण
'एक व्रण जेवायला येतो म्हणत असताना,
त्याला नको कस म्हणायचे-अस वाटून
ती नीमनका म्हणाला- हो हो, लवकर
या हं'

पण त्या दिवशी इकतीसम बदरीनाथ
घरी जेवायला गेलाच नाही त्याच दिवशी
त्याला नंतर कळेल की रावचा पुरोहित
कुमव्याला गुणधर्माची दर्शनाला चालला
आहे अन् नीमन भग त्याच्या घरी जाऊन
पुरोहिताला म्हणाला- 'अरे, तुमच्या-
मारच्या पुणवान माणसाबरोबर राहून
तुमची मारी सेवा कराबोले वाटते मला
बघा प्रकारे आणून शवं काही नोळत
गहून त्याने पुरोहिताला मजबबोन द्यावे
अन् शक्य ती पुणेहिताबरोबरच पुणधर्माची
स्वाना जाला!

त्या दिवशी बदरीनाथन विषावाते
सच्चाकाळपर्यंत नीमनची वाट पाहिली अन
क्षूप अशीरा सध्य काळी अवण केल

एक आठवड्यान नीमन पातून पण
जाला अन् बदरीनाथ त्याला वाटत मदला
त्याला पहाताच बदरीनाथला भूय राग
जाला ती काही वांटू लागताच नीमन न
स्वामयता म्हणाला 'अरे, रागावू नका
अस प्रमान अन त्यापक्षाही माठ्या
आदारान तुम्ही त्या दिवशी जेवायला
बोलावळ होत मला अशा वेळी माणूस
जाला नाही तर किती राग येईल एकाद्याला
हे चांगलं कळत मला! पण आता त्याच्या
बदली मी तुमच्या घरी दोन्ही वेळच
जेवायला येतो निघेत आघाळही करीन

मी चला, चला असे म्हणून बदरी-
नाथच्या लाखावर हात ठेवून तो त्याच्या-
बरोबरच द्याव्या जरी गेला

बदरीनाथच घरात त्याची एक म्हातारी
आल्या होती ती अत्यक्षाक्षी 'जरे लुटे'
करूनच बोल नीमनला ते जरा विचित्रच
वाटल

नीमनने तपकीर ओढून शिकताच
म्हातारी जरा विहत्यासारखा चहुरा
आनतून म्हणाला- 'जरे छ छ' तुम्हा
दानतीत एंनल्य मी सार' आता तपकीर
ओढायच सोडून दे! तपकीर ओढून ओढून
तुम्हा नाकाची अगदी तपकिरीची डबीच
होऊन मलीय की' स्वयंपाक तयार होत
आताच मन् पु तर जमून आघोळही केली

नाहीम? ना विहीरीतच आजून बागली
आपोळ कर अन् घार-पाख घागरी
पाणीही आणून टाक स्वयंपाक घरातलं
पाणी अगदी संपून ऐल्य बंध! म्हातारी हे
खवं अशा काही आवाजात बोलली की, जणू
काही ती नीमनला हुकुमच मांडी आहे!

छ छ बघारा अता लाचार होता,
विहीरीवरून ती पाणी आपून आणून
स्वयंपाकघरातली मंडी भरू लागला
विहीर बागली खोल होती, पाणी काढायला
चांगलाच जात होत होता! ती मनान
विचार करू लागला- 'हं! या घरी
जेवायला बसत माठीच पक्ष केली मी!

चार पागरी पाणी आणव्यावर ती
जंझां जमून खास टाकू लागला, तेव्हा

म्हातारी कडक आवाजात त्याची निर्मत्सना करत म्हणाली- 'अरे! चार घातरी पाणी आणून इतका दमतोस? फुकटच सायला लागल की असेच होणार चल रे इइ! जाता बस जवायला!'

म्हातारीने पन्नावळीवर दाढायला सुरुवात करताच नीमन वसावसा खाऊ लागला ते पाहून म्हातारी म्हणाली- 'मी एकलं की र मीही इथच जेवणार अ हेस तू! त्यामुळे मी स्वयंपाक जस्त करून ठेवतांय पण सगळ्या एकाच वेळी खाऊन टाकालस तर कसं जमल रे? माणूस म्हणून जन्माक्या मणारान जरा लाजवज्जाही सभाळायली हवी न? पहिल्याच दिवशी अशी वसवस केलीय, तर दुसऱ्यादा कोण बोलावणार रे तुला?'

आजपर्यंत ह इ नीमनन असले काही बोलणे एकल नव्हते तो सर्वांना म्हण की-तुम्ही! आयह कोकान म्हणुनच आलो मो तुमच्याकड जवायला! पण हे अगदीच निराल घडत होतं! म्हातारीच्या

बोलण्याने त्याच्या डोळ्यात पाणीच आल

जेवण उरकून तो जायला लागला, तर त्याला थांबवत म्हातारी म्हणाली- 'अरे फुकटच खाऊन तसाच निघालास? तुझी सप्टी पन्नावळ कोण उचलणार रे? बंकार अन् रिकामटेकडा तू, दीन चार इकडल्या तिकडल्या गप्पा मारून फुकटात जेवणारा तू जेवण पन्नावळ तशीच टाकून ये ती अन् जवल्या जणवेवर हुळदीच पाणी निघई! की रीति-रिवाज, आचार-धर्म पाळणारी नाई आहे!'

ह इ नीमनका गाता लोंड उघडता उघडवेता! म्हातारी सांगल तसतसे भुकाटधाने करत गेला तो, अन् शंबटी तेशून निघून गेला रात्री जवायला जायची हिमतेच नव्हती त्याची!

दुसऱ्याकडे फुकट जेवायला जायची शवय नीमनन दुसऱ्याच दिवसापासून सोडून दिवशी दया यऊन कोणो त्याला बोलावले तरी तो पटकन जायला तयार नसे!

सत्लागाराची निवड

एक जुनी गोष्ट अकली देशावर राजा जेवूनपणे राज्य होते त्याचा खाजगी सत्लागार म्हणून काम करणारा जयानन्द आता खूप भ्हातरा झाला होता व अलिकडे तो अंधून मधून आजारीही असे राजाला वाटल की आता त्या जारी कुण तरीत व्यक्तीची नमणूक करणे आवश्यक आहे पण हे काम मोठे कठीण होतं जयानन्द आतापर्यंत ज्या सूक्ष्म बुद्धीने कठिणात कठीण अशी अडचण सहज मोडवत असे त्या सन्हेची कुवत असणारा पाणुस घोषण सोपे नव्हते अशी माणसे जमान वकीवतच सापडतात

एके दिवशी राजान आपला मन्त्री सुबुद्धि शाक्यपत्नी या विषयावर चर्चा केली यन्त्र म्हणाला- 'भहाराक आपण प्रथम आपल्या देशातल्या राजनीति, अर्थशास्त्र आणि न्यायशास्त्र जाणण्या लाकोना

बोलावून पंड नन्तर त्यांची परीक्षा करून सर्वात लायक माणसाची नमणूक करू. यासाठी आपण जयानन्दाचीच मदत घेऊ. यांमय माणसाची पारख करण्यात ते खांगलच तरबज आहेत '

राजाने ही गोष्ट मान्य केली. सन्धाने विशेष अशा प्रतिभावात लोकांना पाचारण केले. चारही दिशांकडून बरेचक युवक यासाठी राजधानीत आले त्यांची परीक्षा घेतली गेली व जय आणि विजय हे दोन तरुण परीक्षेत पहिले आहे. कोणाका थोडे ठरवावे असा मोठा प्रश्न पडला दोघांनाही अगदी सारखेच गुण मिळाले होते त्यामुळे पासबंधी जयानन्दचे मत विचारले गेले

सर्व हकीकत ऐकून जयानन्द म्हणाला- 'साजगी सत्लागादाला फक्त शास्त्रीय ज्ञान असणं पुरेसं न ही किल्लट समस्या सोड.

वशासाठी मगदीं सुद्धा बुद्धि वसण जास्त आवश्यक असत शास्त्रज्ञान सारखेच लसणाच्या त्या दोषात योग्य कोण आहे हे ही परीक्षाच मागिले यासाठी आपल्याला एक स्वतंत्र परीक्षाच वाजायला हवी

हुंगया दिवशी जय व विजयला मोलावान घेऊन पश्चां म्हणाका 'माझा एक आनंदना मित्र विचित्र परिस्थितीत वेचणारी मन्ना ती मटना भी तुम्हा दोघांनीही सांगतो तोंड लक्षपूर्वक एका अन मग लुपल्यापेकी एक चा निवड होईल' अन् त्या न दोघांना सांगितल-

"मन्नादा दयावान् नावाना मित्र म्हातारा झालाहोता त्याला हृदयविकारही

जडला होता, एका रात्री दयावानला एक भयानक स्वप्न पडले त्या दयानात तो स्थग एका जंगलाने रस्ता खुकुला होता रस्ता सोपत तो जंगलातल्या झाडामधून पुढेपुढे जाऊ लागला क्षणटी तो एका मैदानात पोचला रात्र सगळी होती, वर आकाशात तारे दिमटिमट होते त्या अंधूक प्रकाशात त्याला चार रस्त्यांचा एक चौक दिसला. एका पळते तो पुढे निघाला मग पाड पुढे गेल्यावर तो रस्त्यात बन्द झाला! समोर झाडोरा आणि काटरी झुडूप दिसत होती तिच काही सिद्ध फिरत होती एका सिद्धान्त दयावानला पंगडेल अन् जोरात गजब ला त्याच्याकड येऊ लागला दुसऱ्या जाणून आणखी हो दोन मित्र त्याच्याकड धाडले

दयानन्द घ बरेला अन् जीव वाचवण्यासाठी तो धूम पळत सुटला पळता पळता तो परत त्या चौकात येऊन पोचला निहाचा अता कुठे पत्त्याचा नव्हता म्हणून तो जरा वेळ आराम करून त्या चारोंपेकी दुसऱ्या रस्त्याने निघाला पाड पुढे गेल्यावर त्याला एका ठिकाणी स्वच्छ प्रकाश दिसला झाडोरांग जळून दयावान त्या प्रकाशाकड गुरू लागला त्या जागी अनक वाहळ होतो, अन त्याच्यावर मोठ- मोठ गारे फणा उघडून नाचत होते

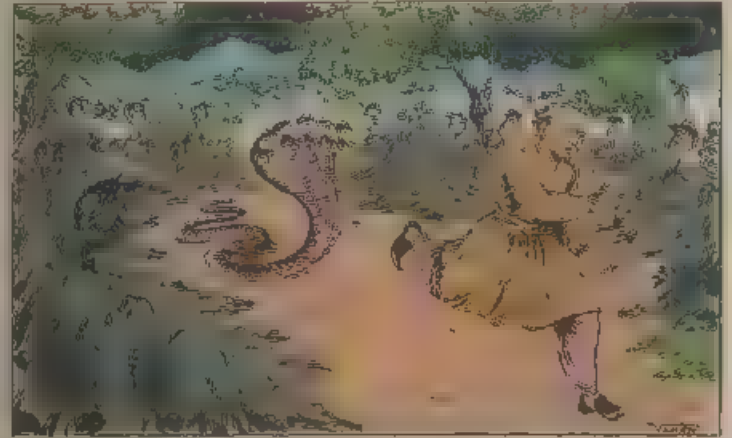
त्याच्या फणांवरील नाचण्याचाच तो प्रकाश होता दयावान न पाबरता ते सपे-नृप पाहू लागला.

हे सर्व आश्चर्याने पहात असल्या दयावानला त्या सारंगेकी पाच फणा बराचल्या एका महासर्पान पाहिले अन् जोरात फुस्कारत तो दयावानकड येऊ लागला अता पुन्हा दयावान मागे वळून पळत सुटला पडत-मडपडत तो पुन्हा त्या चौकात पोचला तिच बसून त्यान काही देळ विधानि घेतली.

अता दयावान विसऱ्या रस्त्यावरून अचानक पाळता होता. दयावानने तेथून थोडा पुढे गेला तो रस्ता बोंगातल्या एका गूहेपुढे जळून थांबला तेथ त्याला तळही दिवता पुढ जाव तर रस्तातळ काही आगवी हाडांचे सापळे दिसले अन् मागे तर राक्षस! तो विजया

चाक्याचा तो इशारा पाहत दयावान तगाच मागे फिरणार, इतक्यात गुहेतून एक राक्षस नाकाने वाम घेतघत बाहेर आला त्याला पहाताच दयावानला धक्काच बसला अन् मागे वळून तो पुन्हा चौकाकड पळू लागला जास्तित जास्त जोरात पळण्याचा त्याने प्रयत्न केला

पण आता राक्षसाला आपल्या न तो येताने पाहून तो चौध्या रस्त्याने पळत सुटला राक्षस पाठलाग करतच हाथी तो रस्त एका हाथीच्या माथ्यावर आऊन अचानक पाळता होता. दयावानने तेथून खाकी पाहिले तर त्याला एक खोल वरचा तळही दिवता पुढ जाव तर रस्तातळ काही आगवी हाडांचे सापळे दिसले अन् मागे तर राक्षस! तो विजया

भातान जापादमस्तक कापू लागला
दंतक्यात त्याच्या पयाज लवा दंड
निसटला। तारान किताळत तो खाल
मासळला।

दरके सगुन उदारा नेहाणान गन्धर्वाने
त्रयविअकल घाटून म्हणल 'एकलत रा
कितो प्रयतक आहे दे स्वप्न'। माझा
मित्र देवावान विचारा अय दरक ह्दयो
अन म्बलानेक्षा श्रवक्यात त्याची क्षीप
उडाली। अंतोन त्याच्या हृदयात कळ
उठली आणि तो मरून गेला थोड्या
वेळेत सव अक मपला।

ह एरून वाईट वाटून अय म्हणाला-
'मनावेजाविकही अमंच सांगलात की
स्वप्नास्था अनुभव चा परिणाम मानवो
परीरावर नमकोच होता। तुमच्या
विचारा तर चार वेळा जाणसकट बुदबुद
रज्ज्यात' ह्दोगी अमन्यावे त्याला ही
मोनी सटून न होऊनच ह्दयविकाराच्या
मटन्यात त्याला मृत्यु ओडवला असावा.
तुमच्या विचारा म् म्बुदल पीडी तुमला

दुखान सहभागी आहे त्याचा भाव
त्याचे कोण कोण तानेवाईक आहेत।

डाके झलवूंग न श्य न अता वि य
कड पाहिल ह्दय हेराग यजय म्हणाल
आपा तुमची महामनाओ आपण
आ ना प्र काही परांतलेन नी धनज
नेयल कालान कहाणी आहे यान मय
निळभरही नाही।

राभावन मन्व्याने विचारल 'कवित
कहाणी? आपल म्हणण मिळ कम करून
कक्षवशील?'

तत्र आवाजात विजय उत्तरला-
"आपण म्हणालात की, आपला मित्र
जावा साळा अन् त्याच्या छातीत बळ
बळून तो मरून गेला असा विपत्तीत त्याचे
हे कावळचका स्वप्न आपणाला कळलच
कळ? हेच माझ्या विचारात प्रमाण।'
गन्धी सुबुद्धीने विजयच्या सुबुद्धी-
बहुल त्याचे अमितान्दन मेल आणि
ताबडतोब राजाला तांगून लाचो 'साजगी
संलग्गाद' म्हणून मेधुष्क करवून टाकली।

त्याचप्रमाणे अन्य प्रवेशदारांवर
ठरलेल्या योजनेनुसार हल्ले झाल
आणि आवश्यकतेनुसार भक्ष करण्यासाठी
सुघोब आपला विशाल वानर सैन्यासह
उत्तर व पश्चिमेकडील दारांवर सज्ज
राहिला मुद्दासाठी वानरांनी सोठसाठे वृक्ष
व वगड तयार ठेवले वानर-सैन्याने संपूर्ण
लकडा वेढल त्यांच्यामुळे त्रिकूट पर्वत
जणू अदृश्य झाला वानर-सेनेच्या
। आरोळाचा सर्वत्र निनादत होत्या वानर
मुद्दासाठी उतावले झाल होते नि सज्जोक्षणी
रामाचा जयघोष करी होते।
'रामान विभीषणाकरवी जंगवाला
बोलवून घेतले आणि त्याला दूत म्हणून
रावणाकडे पाठावण्याचा आपला विचार

सांगितला आपला परिचय देऊन यंत्रने
खालील निरोप रावणाला सांगता अशी
राजान आज्ञा केली।
"हे रावणा ब्रह्मदेवाने दिसेल्या वर
दानाच्या शक्तीमुळे गर्विष्ट होऊन तू अनेक
बाप केलीस आता तुझ्या गर्वाचे पर सत्ती
होणार! तू माझ्या परतीचे अपहरण केलस
म्हणून मी आता यमराजासारखा क्रोधाची
भाग पासवत तुझ्यावर आक्रमण करणार
आहे तुझा वध करण्यासाठी मी लगेच्या
प्रवेशदारी मज्ज आहे कुठल्या
पराक्रमाच्या गर्वाने तू सेतेला पळवून
आणलीस हे मला माहीत नाही पण आता
त्या पराक्रमाचे प्रदर्शन कर सेतेला
आणून माझ्या स्वाधीन कर आणि माझ्या

पायांवर ओटावण घालून मला शरण ये नाहीतर मला कठोर बाण या पृथ्वीवरून राक्षसांचे संपूर्ण निर्मूलन करतील मला शरण घालला धर्मनिष्ठ विभीषण आता या लका-नगरीचा राजा बनले धैर्याने तू मला सामोरा ये आणि माझ्याशी युद्ध कर. अस न करता तू पक्षासारखा उडून जाऊ लागलास तरी माझ्या बापांच्या ताबडो- तून सुटणार नाहीस माझ्या बापाच सामर्थ्य अजून तू पाहिलेले नाहीस हे लक्षण ठव मी तुला आज्ञेची एक छान सन्ना दता यापुढे तुला पूर्ण लका विसणार नाही, म्हणून आताच तू प्रसंगी आपली लका डोळे भरून पाहून घे. तू

आताच मागल्या बऱ्याच क्रियांचे स्थान पहायला जाऊ कारण तुम्ही प्राण आता माझ्या मुठीत आहोत आता माझ्या ताबडीतून तुम्ही मुटूचा कोणी हो कर शकणार नाही. अनेक भयंकरते सोल तू बुडकावून लावले आहेस त्याच्या परिणामात आता तयार रहा.

रामाचा संदेश घेऊन त्याने पुनः अश्व राक्षस मार्गेने लक्ष्मणीस रावणाच्या महालात पोचला आपल्या मज्याशी विचार-विनिमय करीत बसल्या रावणाकड पाहताच लगवाने आपला दोडक्यात परिचित देऊन लांबडतांब रामाचा संदेश एकविला.

आपला अस्मान करणारा हा संदेश एकून रावणाचा क्रोध अनावर झाला व त्याने मोठ्याने ओरडून आज्ञा दिली "या दुष्टाला पकडून ठार करा प हल काम हे करा माझा पराक्रम घाला एकदा चांगला पाहू द्या."

चार एकामागींनी पुढे घेऊन अश्वाला पकडले पकडले कसले अश्व स्वतःच त्यांच्या पकडीत गेला राक्षसांनी त्याला पकडताच अश्वदाने सर्वांना आपल्या बाहुपागात दाबले आणि तो वर उडाला महालाच्या वर आऊन त्याने राक्षसांना खाली फेकून दिले महालाचे शीर्ष-भाग ही त्याने उध्वस्त केला रावण हे सर्व पहात

होता काय करायचे हे त्याला समजनाले झाले अश्वदाने तेथून जाऊन बारीकरी ठोकली नि राक्षसांची पत्त झाला.

अश्वदाचा हा प्रवेश रावणाला अपशकुना-सारखा वाटला रावणाने तो चारी बाजूंना पाहू लागला आणि तसाचे मोठे लगला त्याला वाटले आता या युद्धात आपलो काही बदलत दिसत नाही.

नंतर आता युद्धासाठी अगदी तत्ताचले झाले होते नि राक्षसांची वाट पहात होते कुशीबाध्या आश्वदान पराक्रमी सुषण आपल्या काही वानर खोरांसह लक्ष्म्या प्रवेशद्वारावर हिडू लागला नगराच्या अंतर्भागातील राक्षस ही आपल्या अस्त्रांसह प्रमुखाच्या आज्ञेची वाट पहात होते. पण आता आज्ञा देणार कोण? स्वतः रावण रावण गेलेला होता.

बाही राक्षस रावणाकड गले आणि वानरांनी लकैला वेढल्याची बात त्याला सांगितली रावण ताबडतोब आपल्या सिंहासनावरून उठला व आपल्या महालाच्या गच्चीवर बसला इतस्ततः वानरसैन्य वेढलली लका त्याने पाहिली. या विशाल सैन्याकडे कसे ठार मारावे हे काही रावणाला समजना या वानरसैन्यापुढे आपल्या सैन्याचा टिकाव लागण कठिण आहे हे रावण समजून चुकला.

राक्षस किती दहतापूर्वक लंकेचे परक्षण करीत आहेत हे रामान प्रत्यक्ष लंका-नगराच्या परिसरात आऊन पाहून घेतले आणि दुसऱ्याच क्षणी त्याच्या मनात विचार झाला की याच नगरात आपली सीता बंदिस्त आहे त्याला अत्यंत दुःख झाले नि रागही आला तो वानरांना म्हणाला- 'आता ताबडतोब शत्रु-संहार करायला लागो.'

वानरवीर वृक्ष व वनड घेऊन तयारच होते रामाचा आदेश मिळताच त्यांनी इतस्ततः सैन्यासह संचार सुरू केला सर्व प्रवेश-द्वारांवर वानरांनी हुकला चढवला विभीषणाने आपले चिलखत घडविले व

प्रहार करायला सुचवात केली सोडायीचे वृक्ष व देगळ राक्षसांवर फेकत व आपल्या नखां व दातांनी राक्षसांना घायाळ करीत वानरांनी युद्ध सुरू केलं

काही राक्षस इमारतींवरून वानरांवर आपली अस्त्र फेकू लागले

अति उत्साहाने काही वानर तटावर चढले व तेथून राक्षसांना खाखी दकलून देऊ लागले राक्षस व वानर यांच्यात घनघोर युद्ध सुरू झाले सैन्याच्या अपघात यंत्रांत अनेक ठिकाणी दहयुद्धे ही झाली

इंद्रजित व अकट पांचवात विभीषणाचा एक मंत्री संपाती आणि प्रचस नावाचा राक्षस यांच्यात, आणि हनुमान व जंबूमाती यांच्यात द्वंद्व-युद्ध झालं तेज तपन नावाच्या राक्षसाशी व नील निकुंज नावाच्या राक्षसाशी द्वंद्व-युद्ध करू लागला सुखीव व प्रचस नावाचा राक्षस आणि लक्ष्मण व विरूपाक्ष यांच्यात युद्ध सुरू झालं अशा रीतीने अनेक राक्षस आणि रामाचे अनेक वानर सहकारी अघानक युद्ध करू लागले

या द्वंद्व-युद्धात अगवाने इंद्रजितचा रथ व त्याचा सारथी शंता तपू करून टाकले संपातीने प्रचसाला मारले जंबूमानाने जंबूमातीला आंगलाच हात दाखवला व

तलाने प्रयत्न नामक राक्षमाचे सोडले आणि बाहुन काडले सुखीवान प्रचसाला ठार मारले

चार राक्षसांनी रामावर कोण सोडले रामान आपल्या बाणांनी त्या चार राक्षसांची डोक्यांचे उडवले भेदात वज्रमुष्टि नावाच्या राक्षसाला आपल्या दृष्टिप्रहाराने घायाळ केले सुषणान विष्णुमातीला ठार केले.

अशा रीतीने द्वंद्व-युद्धात अनेक राक्षस मारले गेले एवढ्यात सूर्यास्त झाला नि युद्ध थांबले. युद्ध भूमीवर राक्षस वानरांना खाऊ लागले, स्वर्णमुष्ण व चमकणारे पादरे शुभ्र दात यावरून राक्षसांना वाळवून वानरांनी त्यांची चिरफाड केली त्या अंधारात ही राक्ष व लक्ष्मण यांनी आपल्या बाणांनी अनेक राक्षसांना ठार मारले

अंधदान जंझा इंद्रजितचा रथ व सारथी यांना नष्ट केले, तेव्हा इंद्रजित अदृश्य होऊन राम-लक्ष्मणांसाठी आला आणि त्यांच्यावर नागश्चक्र टाकून त्यांना बंदी बनविले अग तो राम-लक्ष्मणांना म्हणाला—'मी जेव्हा अता अदृश्य राहून युद्ध करतो तेव्हा इंद्राच ही माझ्यापुढे काही चालत नाही तुम्ही तर खूप मनात मना करणार तुम्ही? मी आता तुमचे प्राण घेतो.'

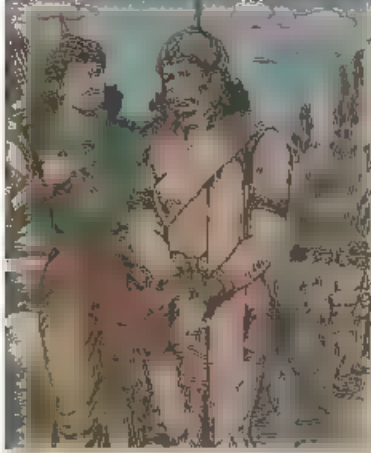
सांदोबा

नागास्त्राचे राम व लक्ष्मण यांची शरीरे बांधली गेली होती त्यांना काही दिसत नव्हते इंद्रजितच्या बाणांनी घायाळ होऊन ते जमिनीवर पडले होते त्यांच्या शरीरातून रक्त नहान होते रामाची दशा पाहून तर लक्ष्मणाने जिवंत राहण्याची आवाज सोडली

हनुमान व अन्य वानर-प्रमुख राम व लक्ष्मण यांच्या नोंदणी जमा झाले आणि वतियय दुखी-कष्टी झाले वानरांनी चारी बाजूंना इंद्रजितचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला पण तो कोठेच दिसत नव्हत विभीषण आपल्या भावाश्रयतीमुळे इंद्रजितला पाहू शकत होता

हरम्यान इंद्रजित राक्षसांना सांगू लागला 'पाहिलेत ना, माझ्यामुळ राम लक्ष्मणाचा पराक्रम कसा फिका पडला आहे तो? मी आपल्या नागाश्राने त्यांना बंदी बनवून आहे, आणि यातून कोणी ही रक्षाची सुटका करू शकणार नाही माझ्या हातून हे दाखवलेच समजा!'

असं म्हणून इंद्रजित आपल्या बाणांनी वानर-बीराना बाघाळ करू लागला. राक्षसांनी इंद्रजितची तोंड भरून तारीक करायला सुरुवात केली निस्तब्ध राम व लक्ष्मण यांना पाहून इंद्रजितला वाटलं की ते पळून गेले आहेत आणि पण तो लक्षा नगरीत परत आला

राम व लक्ष्मण यांच्या भगोरावरील बाण पाहून सुषोम सुद्धा पायरला तो रडू लागला, तेव्हा विभीषण त्याच्या जवळ जाऊन म्हणाला- 'सुषोमा घाबरू नकोस बसो जघीर होऊ नकोस युद्ध हे जलच असतं! नहमीच एकाच पक्षाचा जय कधी होत नाही राम व लक्ष्मण हे वेगळे आहेत एवढेच धोब्या वेळाने ते बुद्धीवर येतील आणि त्याने सुशीनाने बंधु पुत्र इंद्रजित लगेत परत येऊन आपल्या राक्षसांना सामू लागला 'बस भी राम व लक्ष्मण दोघांचा ही माळून टाकल!'

अत्यंत आनंदाने रावण आपल्या विहासनावरून उठला व त्याने प्रेमभरे आपल्या पुत्राला आलिंगन देऊन विचारलं 'हे कस शक्य झालं ते तरी सांग' तो सब कथा एकू लागला व रावण ती एक लागला नंतर इंद्रजितपरत आपल्या महालात गेला आणि रावणाने सीतेवर पहारा देणाऱ्या राक्षसिणींना आपल्याकडे बोलवले निजटा वगैरे राक्षस-स्त्रिया तेथे आल्या तेव्हा रावणाने त्यांना सांगितले- इंद्रजितने राम व लक्ष्मणाला ठार केलं आहे असं तुम्ही जाऊन सीतेला सगळा तिला पुष्पक विमानातून घेऊन राम-लक्ष्मणाची प्रेने दाखवता आता रामाची आकाश सोडून भुगार करून सीतेने पाह्याकडे गेले

बांदोबा

राक्षसिणींनी पुष्पक विमान आणल नि त्या अशोक-वनात आल्या. विमानात सीता व त्रिजटा यांना बसवून राम-लक्ष्मणाची श्रेत दाखवायला त्या निघाल्या.

रावधान आपल्या नगरीवर विजय-ज्वज फडकवला आणि नगरीला सुशोभित करायची आज्ञा दिली. इंद्रांजनन घोषणा केली की त्याने राम व लक्ष्मण यांना छार मारल आहे.

तोलेने पाहिले की राक्षसिणा गोळा आनंद आनंदा आहे. वानरांना दुःख झालेलं हो तिते पाहिले. बाणांनी आरुहण दिलेलं राम व लक्ष्मण तिते पाहिले आता तिला अनावर दुःख झालं.

खरोखर राम व लक्ष्मण भेलल आहेत असे समजून सीता रडू लागली. ज्योतिषांनी तिच्या सांगितलं होतं - तिला मूलना होईल तिला वैश्वयं यणार नाही. तिचा पति अश्वमेध यज्ञ करील आणि ती सभ्रात्री बनून सिंहासनावर आरुढ होईल; कारण तिच्या पायाच्या तळव्यांवर पथारेचा

अंकित आहेत ती विचार करू लागली की ज्योतिषांनी सांगितल्या या सर्व गोष्टी खोटेच का?

त्रिजटने दुःखी सीतेला सांगितलं की रामलक्ष्मण भेलल नाहीत, ते भूचिंत अवस्थेत आहेत. राक्षसिणींनी पुन्हा जाऊन सीतेला अशोक-वनात सोडलं.

नंतर राम व लक्ष्मण यांच्यातून राम प्रथम सुढोवर आला. बसून ही तो बाणांनी बांधला येला होता. लक्ष्मणाला येत्यासरखा पाहून त्याला अत्यंत दुःख झालं तो म्हणाला - "जर लक्ष्मण जिवंत सरल, तर मी स्वतः जिवंत राहून काय करू? मला एकाच गोष्टीचं दुःख आहे की मी विभीषणाला राक्षसाचा राजा बनवण्याचं जे वचन दिलं होतं ते पूर्ण करायचं मला जमलं नाही. आता सुघोर्व व त्याची वानरसेना यांना परत घऊन जाणचं योग्य!" त्याला फार वाईट वाटलं नि त्या बरोबरच सर्व वानर शोक-सागरात बुडाले.

न्याय

सुषुप्ती गोष्ट आहे. त्या काळात एक सुलतान बुद्धिमान शासक म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्या राज्यात अगदी बरीबानत्या गरीब माणसांवर अन्याय झाला तरी त्याचा योग्य तो निवाडा करी-पर्यंत सुलतानाला चैन पडत नसे.

एक दिवस सुलतान दरबारात बसलेला असतानाच एक माणूस तेथे आला. त्या माणसाच्या हातात एक बटवा होता व त्याचा चेहेरा दुःखान पावला पडलेला होता.

"आविन्द, मी एके छोट्यासा व्यापारी आहे, अन् आपलं शासन असताना मला फसवलं गेलंय! ती माणूस म्हणाला

"काय झालं माझं? मी चौकशी करून तुला नक्कीच न्याय मिळवून देईन. सुलतानाने आज्ञा दिली.

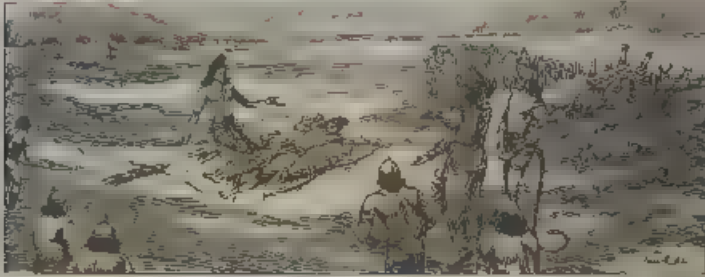
त्या व्यापाऱ्याला माहुरगावा जायचे होते म्हणून त्याने आपल्या दोन हजार

माहुरा एका बटवात बन्द केले, आणि कोणी चौकशी नऊ नथ म्हणून तो बटवा त्याने अहोरात्र्या काजीकरवेंक भगवायला दिला. बटवा त्याने माहुरबन्द केला होता. गावाहून परत आल्यावर त्याने बटवा परत आपल्या ताब्यात घेतला. पण वचइन पहातो तो त्यात माहुरांमंजरी तांब्याच्या पण्याचे तुकडे होते!

'बटवा तांब्यात अताना तू नीट पाहिलास का?' सुलतानाने विचारलं.

व्यापारी उत्तरला: 'आविन्द, बटवा मी जसा दिला, तसाच दिसला मला.

बटवाला कुठं भोक किंवा फाडल्या-सारखं धगेरं तर नव्हतं?' सुलतानाने पुन्हा विचारलं. 'असं काहीही! माहुरां हजूर! माहुरांमुद्धा अगदी जशीच्या तशी होती त्यामुळेच तर माहुरांच्या जागी तांब्याचे तुकडे आणत कळलं नाही मला!'

मुलतानाने काही वेळ कालावर विचार करून म्हणून ठोक आहे हा तरचा दंतव डंडन आ वू सांगितलेलं खार खर असेल तर तुला म्याय नवकीच मिळेल

दरबार संपला आणि म्हणूनच वसून मुलतान व्यापाऱ्याच्या फिरादीवद्दल विचार करून बसून राहिला—मोहोर जशीच्या तशीच अन् जातली वस्तु मात्र गायब! कस पडल असलं?

अचानक मुलतानाच्या भेतात एक विचार आला अन् तो ताबडतोब दरबाराच्या दारवाजात परत गेला त्याने आपल्या सिहासनावरचा गालीचा एका जागी थोडसा फाडून ठेवला

दुसऱ्या दिवशी आपल्या मोहोरवर स्वार होऊन मुलतान शिकारीला निघून गेला दरबाराची स्वच्छता करणारा चपरासी त्वच्छता करता करता सिहासनाशी जाऊ तो मूलतान गालीचा फाडलेला पाहून तो वाचून गेला तो ताबडतोब राजवाड्याच्या कारवायपत्ताकडे गेला अन् त्यान त्याला तो फाटका गालीचा दाखवला अधिकारी चपरासीला म्हणाला

'मुळीच घाबरू नकोस बापण मोठ वरू गकू हो राहणल मोहम्मद नाताना धुक दुशार शिपो आहे त्याला बोलावून लाण तो या गालीच्याला अहं अकोस रफू करून देईल की तो कुठ फाटला होता ते कळायचहो नाही'

चपरासी ताबडतोब शिपाकडे गेला त्याला सर्व काही नीट समजावून देऊन म्हणाला— मुलतानाला हा सिहासनावरचा गालीचा फाटलेला कळला, तर तो जोकत उडवील माहा!

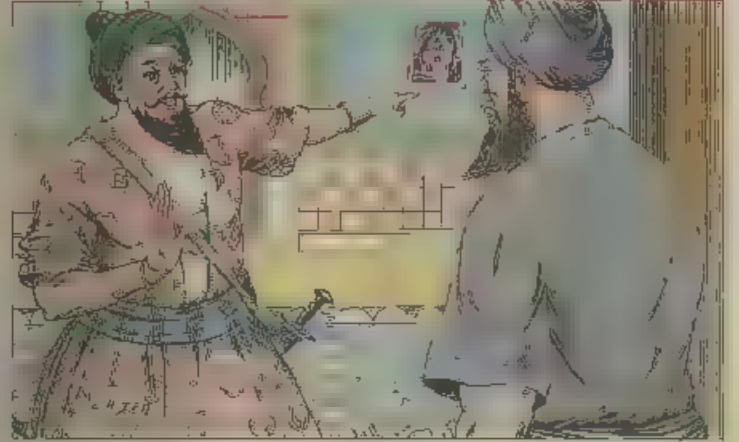
दुसऱं होक मी वाचवू शकेन, भिऊ नकोस मला फारन होत मोहोर दे मग मी त्या गालीच्याला ज्ञान रफू करीन "

चपरासान चटकन दोन नाणी मोहम्मदच्या हातावर ठवली अन् त्याला बरोबर घेऊनच तो दरबारात आला मोहम्मदने काम तर खर्चन अगदी सफाईने केले काम पूर्ण झाले तेव्हा गालीचा अगदी पहिल्यालारजाच दिवत होता आता कूठ चरताय्याचा जीव आडगात पडला

सूर्यास्ताने वेढा मुलतान शिकारीहून परत आला अन् थोड्याचवेळान उतरून येत तो दरबाराच्या दारवाजात पोचला सिहासनावरील गालीचा पाहून तो अर्देन आला! आपल्या डोळ्यांवर विश्वासून बसना त्याचा! त्याला जो शका आली होती ती बरोबर ठरले!

मुलतानाने ताबडतोब तैड स्वच्छता करणाऱ्या चपरासाला बोलावून घेतले सिहासन वरचा गालीचा फाटलेला हाता सकाळी बरोबर आहे त? त्यात विचारले घाबरून चपरासी म्हणाला "न न... नाही हुबुर! ठीकच हाता की हो!"

'अरे गाववा, भाड्यामसोर खोट बोलायची हिंमत करतास तू? मोच

तर काळ राखी तो फाडून ठेवला होता. आता खरं तग्न याला रफू कोणी करून घेतलं?" रागाने मुलतान ओरडला.

आता मात्र घरघर कापत वपरास्याने खरी गोष्ट सांगून टाकली.

मुलतानाने मोहम्मदला बोलावून घेऊन व्यापाऱ्याच्या घराचा त्याला दाखवला व विचारले—“काय रे, हा बदना पाहिला होतास तू कधी?”

बडवा जरा उलट झुलट नावून पाहून मोहम्मद म्हणाला, “होय हुबुर! पाहिला होता. आपल्या शहराच्या काजीने माझ्याकडून याला रफू करून घेतलं होतं.”

शिष्याला परत पाठवून मुलतानाने आता काजीला बोलावून घेतले. तो काजीला म्हणाला—“असं निलाजरं काम करायला कसा घजलास तू? स्वतःच्या अपमानाबरोबरच तू माझा अन् आपल्या राज्याचाही अपमान केला आहेस. पार धुळीला मिळवलेस तू आशचं नाव!”

आविन्द! मी तर असं काहीच केलेलं नाही. एकाद्या बदमाशाने माझ्याबद्दल काही खोट्यातच सांगितलं लसावं आपणू-जमळ!” काजी बघडक बोलला.

“जोभ कापून हातावर ठेवून हराम-जाणा! हे काय आहे?” असे म्हणत मुलतानाने व्यापाऱ्याचा तो बडवा काजीच्या तोंडावरच गारला.

आता आपण व्यापाऱ्याला कसल्याची बरोबर खाडवण झाली काजीला व तो माफी मागू लागला.

पण मुलतानाने त्याला मूळीच माफी दिली नाही. ताबडतोब त्याला कैद करून तळधरात दांबले. व्यापाऱ्याला बोलावून, त्याच्या दोन हजाराला आपल्या बाणखी तीन हजार मोहोरा घालून त्याला देत मुलतान म्हणाला—“मोठ्या पदावर काम करणाऱ्या हरामजाबाळा पकडून देऊन तु देशाची अमोल सेवा केली आहेस, म्हणून आम्ही तुला हा नजराणा देत आहोत.”

ताटारवालचं मांजर

चित्रदुर्ग गावात त्यामा नावाची एक बाई रहात असे. भारी भांडकुवळ होती ती. तिच्या घराजवळच तिच्या नणंदेचं घर होतं. नणंदेचं नाव होतं सुनीता. त्यामा नेहमीच लहानसहान कारणावरून सुनीताशी भांडण करून काडी त्यामाचा तनूरा झोतलवेच हे तनं पाहूनही खोटेसाफ करी तिकडे, कधी तोंडही नघडत नसे धिवारा तिच्यासमोर.

एकदा सुनीताची पाळीच मांजरी त्यामाच्या घरात घुमली अन् भांड्यात ठेवलेलं सारं दूध तिने फस्त करून टाकलं. त्यामाला भांड्याला चांगलं निमित्तच मिळालं. मांजराबरोबरच सुनीतालाही शिब्या थाप देत ती ओरडू लागली.

सुनीतालाही आता राग आला. ती म्हणाली—“बहिनी, माझ्या मांजराने एक भांडं दूध प्यायलं असेल तर मी

तुला दोन भांडी दूध देते. शिब्या देणं बन्द कर.”

त्यामा यावर म्हणू लागली—“मला काही नको दूध-बीज! ते मांजरच मावा-बाहेर अंगळात सोडून वे आधी. मुळीच गप्प बसणार नाही मी.”

सुनीताही बेवर्नाईने म्हणाली—“ते नाही होणार!”

अशा तऱ्हेने भांडण वाढतच गेलं अन् त्या दोघी एकमेकींबद्दल काहीच्या काही वाकडंतिकडं बोलत हुमरीतुमरीवर आल्या.

झोतलवे त्यावेळी पेंतावर जाण्याच्या तयारीत होता. त्याने आपल्या बहिणीला सुनीतालाच रागं बरायचा प्रयत्न केला—“सकाळ झाली नाही, तोंच कापलं भांडण पुन्हा! गप्प बसतेस को नाही?”

आता सुनीताला आपल्या भावाचाही भांडं दूध प्यायलं असेल तर मी राग आला, ती म्हणाली—“मोठा नाकाम

मला रागवायला. बायकोच्या ताटाखालचं मांजर' कुठला! आपल्या बायकोचं तोंड बन्द कर आघो! नाहीतर रोजच्यासारखा मुग गिळून गप्प बस!"

शीतलदेव पुढे एक शब्दही न बोलता मुकाटघातं मोठाकडे चालता झाला.

पण श्यामाला मात्र आगीत तेल पडल्यासारखे झालं. ती भडकून म्हणाली—"अरे बा! आपल्या भावाला 'ताटाखालचं मांजर' म्हणण्याइतकी माजलीस होय तु? ज्ञाता गावच्या मोठ्या पाणसांसमोर तुला माझे पाव घरापला न लावले तर माझं नाव बदलून ठेवीन" तिने शपथ घेतली.

"ही नवं काय बोलले, की मला गावच्या बजीलघाण्यांसमोर मान वाकवायला लागेल? खरं तेच बोलले की मी!" मुनीताही हट्टाने म्हणाली.

बगामा तेथून सरळ गावपाटलाकडे गेली. सारं भांडण सांगून 'मुनीताला द्यावून आपली पाकी पागाण्या सावण्याचं' तिने त्यांच्याजवळ आग्रह पुरला.

गावपाटील श्यामा-मुनीताला लहानपणापासून चांगले ओळखत होता. त्याने श्यामाला विचारलं—"हे सारं भांडण चालू असताना तिये जाणली कोयी होत का? होळ्यांनी सारं प्रयत्न पाहिलेला साक्षीदार हवा पासाठी."

"हो! माझा माकटा शक रामराज अन् माझा दीर राजशेखर हे दोघही होतं न तिये!" श्यामाने सांगितलं.

पाटलाने त्या दोघांना बोलावून भाणायला सांगितलं श्यामाला.

"मुनीताने तुम्हा मेहुण्याला 'ताटाखालचं मांजर' म्हटलं तेंव्हा, तू ते ऐकलस?" दोघे आख्याबर पाटलाने रामराजला विचारलं. एवढ्यात पाटलाचा नोकर मुनीतालाही बोलावून घेऊन आला होता.

"हो! मी एकदाच नव्हे, तर तीनदा ऐकलं ते! पाझे दाजी मजबूत माणूस

आहेत. काही दिवसांपूर्वी एक बोर जेव्हा आमच्या घराच्या भितीवरून उडो मारून आस आला, तेव्हा दाजींनी त्याला आपल्या दोन्ही हातांनी पकडून भितीपलीकडे लोटून दिलं होतं! अन् कर्जे वसूलण्याच्या कामात तर ते कडकपणे बागून पैसे कसे वसूल करतात हे तर गावच्या लोकांना माहीतच आहे! ही सर्व काम 'बायकोच्या ताटाखालचं मांजर' असण्याची लक्षणं आहेत होय?" रामराजने उलट पाटलालाच विचारलं.

गालात हसत जाता पाटलाने राजशेखरला त्याचं मत विचारलं.

"माझा दादा शेतात नोकरांसमोर नुसता उभा असला, तरी ते घाबरून आपली कामं नीटपणे करतात. ते पाहिलं की त्याला कोणी 'ताटाखालचं मांजर' विजर म्हणू घजणार नाही." राजशेखरने आपलं मत जाहीर केलं.

हे सारं ऐकून पाटील मुनीताला म्हणाला—"एकलस ना सगळं? तुझ्या

यशा गुणी भावाचा तू असो अपमान का म्हणून केलास?"

मुनीता जराही न डगमगता ताडकन म्हणाली—"हो मला माग्य आहे, की माझा माऊ मजबूत आहे, कर्जे वसूलण्यात अन् नोकरांकडून काम करून घेण्यातही पक्का आहे. पण हे सारं माझी बहिनी समोर नसेल तेव्हाच चालतं वरं!"

तिचं उभे असलेलं पाटलाचे दोन्ही नोकर हसू लागले, अन् पाटलालाही हसू दावता येईना तो म्हणाला—"ताटाखालचं मांजर'चा इतका अर्थ होतो हे मला आत्ताच कळालं."

नंतर त्याने श्यामा अन् मुनीताला स्वतःचपणे बोलावून सांगितलं—"तुमच्या दोघीचं भांडण ऐकायला भावकरी जमलं नाहीत. हे बरं झालं! जोकं तुम्हाला हसू लागतील, थापेक्षा तुम्ही दोघी अगोवरच आपली चुक समजून घ्या, हेच बरं पुन्हा कधी अशी भांडणं करू नका." इतका हितोपदेश देऊन पाटलाने दोघींना परत पाठवले.

पसंतीचा नोकर

एका गावात राम व प्रथम नावाचे दोन मित्र रहात असत. दोघेही अगदी गरीब होते. त्यामुळे इकडे-तिकडे मोल-मजुरी करून ते आगळा उदरनिर्वाह करीत असत. अशा अनिश्चित आयुष्यामुळे आयुष्यात सगळा आनंदच होता त्यांच्या. एकादी धक्की नोकरी मिळवावी वासाळी त्यांचे प्रयत्न चालू होते.

जवळच्या गावच्या जमीनदाराकडे नोकरी मिळायची शक्यता आहे, अशी खबर त्यांना एकदा पडली.

तेव्हा दुसऱ्या दिवशी भल्या पहाटेच उठून राम-प्रथमची ओडणींनी जमीनदाराच्या घरी पोचली. तेथल्या नोकराने 'दोन माणसं काम मागायला आल्याची' खबर जमीनदाराला पोचली. जमीनदाराने त्या दोघांना नुसते पाहूनही घेतले नाही. की आपल्याजवळ बोलावूनही घेतले नाही.

दोघांना इतकाच निरोप पाठवला की 'त्यांनी सोमवारी सकाळी परत यावे.'

दोघेही विचारे निराशेने, जसे आले तसेच परत गेले. प्रथम काहीसा बिडून म्हणाला—'जे काय बोलायचं, ते आताच बोलता लक्षात का आलं?'

सोमवारी पहाटेच उठून राम आपला मित्र स्वाम पाच्याकडे जाला. रामने त्याला विचारले—'जमीनदाराकडे निघू ना ना?' तेव्हा प्रथम जोळे कितकिते करत म्हणाला—'थरे चाई काय आहे? थोड्या वेळाने जाता येईल की?'

'थी तर चालली बाबा, तुला चारलं तर ये मागने!' असे म्हणून राम तेव्हा निघाला. त्याचे मत होवे की जमीनदाराने सकाळी बोलावले आहे, तर आपण सकाळीच जाव. हे बरं उशीरा जाणं ठीक नव्हे.

राम येत्यावर चांगला तसाभराने प्रथम कठला अन् सावकाश जमीनदाराकडे जायला निघाला. त्याला खात्री होती की आपण पोचल्याबरोबर काही जमीनदाराची भेट होणार नाही. राम पोचल्याबरोबर जमीनदाराच्या नोकराने त्याला खबर दिली.

'त्याच्याबरोबरचा तो दुसरा माणूस का आला नाही हे विचारून ये त्यांना.' जमीनदाराने आपल्या नोकराचा हांगितले 'थोड्या वेळाने येईन—असं हांगितल्य त्याने.' रामने नोकराला बातमी दिली.

'नव बांधायला सांग त्याला.' जमीनदाराने पुन्हा नोकराकरी रामला हांगितले.

थोड्या वेळाने प्रथमही तेथे येऊन पोचला. आल्याबरोबर तो रामला म्हणाला—'बघ, थो म्हटल नव्हतं! इतक्या लवकर येऊन तुला काय मिळालं? अन् उशीरा येण्याचं माझं काय गेलं?'

थोड्या वेळाने जमीनदार स्वतः तेथे येऊन त्यांना म्हणाला—'कामासाठी आलेले तुम्हीच दोघांना? ठीक आहे. आता तुम्ही जा, अन् बुधवारी सकाळी या पुन्हा.'

पुन्हा दोघं पावचा रस्ता चालू लागले. प्रथम वाटेत पुन्हा म्हणाला—'हा जमीनदार आरण्याला उगोचक नास देतो आहे. बुधवारी चालो, तरी पुन्हा फ्याचित म्हणून की आणखी एकाचा विचारी या.'

आता इथे पुन्हा येण्यात काही हसोत नाही.

'आपल्याला काम हवंय, अन् आपण आहोत बेकार. कितीही वेळा यावं लागलं, तरी आपलं काय बिघडणार आहे?' राम म्हणाला. बुधवारच्या सकाळीही राम अंकेटाच जमीनदाराकडे सकाळी गेला अन् प्रथम मात्र दुपारी तिकडे जायला निघाला. सकाळी जालेल्या रामला जमीनदार दुपारी भेटला. त्याने रामला जेवण देऊन 'ज्या संध्याकाळी ये' असे हांगितले.

राम थरी जाळ लागला तेव्हा वाटेत त्याला प्रथम भेटला. रामने त्याला त्या दिवशीचा वृत्तान्त हांगितला.

'मला पहिल्यापासूनच हे सर्व कळलंय. मिकण्याला घावं, तसं तुला जेवण देऊन पाठवून दिलंय. इतक्याचा गोष्टी साठी

तुला वधा पुन्हा तिथि आव लागणार?" टिंगलीच्या मुरात द्याम रामला म्हणाला. "गेलो तर आपलं काम जाणार आहे? तुलाही पायला सांगितलं होतं. आपल्याला बोलावतील तेव्हा जायला हवं. काय?" राम म्हणाला.

"ठीक आहे, उद्या मी शेवटचा येईन. त्या-नंतर पुढा नाही येणार." त्याम म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी ते दोघे जेव्हा जमीन-दासाकडे पोचले, तेव्हा जमीनदासाचा नोकर आत जाऊन आला आणि म्हणाला—"मालक म्हणाले, की उद्या सकाळी बोलू आपण. आज रात्री तुम्हां दोघांना हवेंच उद्याला सांगण्यावद्दल सांगितलंय मला त्यांनी."

द्यामला आता राम आला. तो नोकराला म्हणाला—"काम द्यायचं नसेल, तर प्रथमच सांगायला हवं होतं ना?" अन् रामकडे वळून तो म्हणाला—"चल राम, घरी जाऊ परत आपण." अन् तो चालू लागला.

जमीनदासाचा नोकर आत जाऊन परत बाहेर आला, तर तिथे त्याला एकटा रामच

दिसला. त्याला पाच रुपये देऊन नोकर म्हणाला—"मालकांनी यानून बिलाना आणि चांदर खरेदी करून आणायला सांगितलं आहे तुला. तू तर आता एकटाच राहिला आहेस तू?"

राम त्या दोन्ही वस्तु घेऊन आला. आल्यावर त्याला कळलं की जमीनदाराने त्या त्याच्याचसाठी मागवल्या होत्या.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी जमीनदार त्याला म्हणाला—"मला तू पसल पडला आहेस. तू मागच्या सोमवारपासूनच नोकरांला लागला आहेस असें समज तुला जेवण खाण, रुपटालत्ता अन् शिबाय महिला तीस रुपये पगार मिळेल. वासपासण्या गावातल्या शेतकऱ्यांकडून वसुलीचं काम कराच लागेल तुला. यासाठी चांगली म्हुनशक्ति असायला हवी. आपलं काम नीटपणे केलेस, तर तुला पगारही वाढत जाईल."

रामला नोकरी मिळाली हे कळल्यावर, आपल्या उतावळेपणावद्दल द्यामला फार वाईट वाटले.

नकली रंग

राजहंस (फ्लेमिंगो) आपल्या मुलांनी रंगायुळे मोठे देखणे दिसतात. तुम्हाला जर वाटत असेल की हा त्यांचा स्वतःचाच रंग आहे, तर ते मात्र सोपे चूक! त्यांचा वास्तव्य करणारे मुलगे पांढऱ्या-वर्णवाऱ्या. त्यांचा रंग असतो हिरवट-निळसर. पण पचून होतात त्यांचा रंग गुलाबी होतो, ज्या तऱ्हेने आपल्या विशिष्ट बाह्यरामुळे राजहंसांना मुलांनी रंग प्राप्त होतो. आता तुम्हाला असे वाटतंय का, की टर्मिडो साण्यामुळे तुम्हाला रंगही ...? प्रयत्न करावा वाईट नाही!

बहुरूपा वसुंधरा :

जिराफाकडून शिका

उंचीर ४-५ इंच लांब असतो. पण त्याच्या मागच्यारी हावे संकटेने ७ अक्षरात. पण ७ फूट लांब मानेच्या जिराफाच्या भ्रमकांभी हावे काम यातून जास्त असतात? तसे मानणे चूक होईल. जिराफाची लांबव १८ फूट लांब नसते. आपली लांब काही ३ इंचसेला जास्त लांब नसते. जिराफ हा बोत्रभाषेलाही जतन घरीने पळू मकली. पण हा! पळतो तेव्हा तो मुलीमुळा जलाज करत नाही.

दुर्यायुधो वृक्ष

'दुर्यो' 'कॉन्जेनल ट्री' नामाच्या वृक्षावद्दल कितलें आहे? पंधराव्या शतकाच्या पहिल्या दशकात हा गारियाचा वृक्ष फ्रान्समध्ये आणला गेला. हा वृक्ष ४०० वर्षांपेक्षाही जास्त काळ जिवंत राहिलेला असून, अजूनही त्याला फळ लागताना. धर्मसाधारणतः गारियाचा वृक्ष शब्दर बर्बादला अधिक जगत नाही.

